

DE GEZINSDIMENSIE VAN DE WETTELIJKE PENSIOENEN¹

DOOR | HANNES LENAERTS, REBECCA VAN DEN BROECK en BEA CANTILLON

| Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, Universiteit Antwerpen

1. PENSIOENEN TUSSEN ARBEID EN ZORG

De gezinsdimensie is in twee opzichten belangrijk als we nadenken over de pensioenen. Ten eerste: de actuele pensioenstelsels vertrekken van deels achterhaalde gezinsconcepten en normatieve uitgangspunten. Daardoor zijn er heel wat ongerijmdheden in de werking van de systemen van afgeleide rechten. Ten tweede moet het belang van onbetaalde zorgarbeid in de samenleving in balans worden gebracht met de noodzaak om de pensioenafhankelijkheid te verminderen en de band tussen arbeidsprestaties en de hoogte van het pensioen te versterken. In relatie tot de opbouw van pensioenrechten staan betaalde en onbetaalde arbeid op gespannen voet: het is moeilijk om een pensioenhervorming te concipiëren die tegelijkertijd arbeidsincentives versterkt én beschermingsmechanismen voorziet voor niet-markteconomische activiteiten. In een vergrijzende samenleving waarin niet alleen de kost van de pensioenen maar ook de zorglasten toenemen, is het niettemin van het allergrootste belang om een juiste balans na te streven tussen prikkels om langer en meer (betaald) te werken enerzijds en een billijke waardering van onbetaalde maar maatschappelijke nuttige en noodzakelijke activiteiten (met name het in de ruime zin begrepen: 'zorgen voor elkaar') anderzijds. De zorglasten zullen immers sterk toenemen en aan de ten lastenneming ervan door betaalde, formele arbeid hangt een belangrijk kostenplaatje. Bovendien is de formele en informele arbeid ongelijk verdeeld, tussen mannen en vrouwen en tussen hoger en lager geschoolden. Binnen de gezinnen nemen vrouwen nog steeds een groter aandeel van het onbetaald werk op zich. Dat manifesteert zich onder meer in een groter aandeel deeltijds werk bij vrouwen dan bij mannen. Bovendien is de genderongelijkheid sterker bij lager geschoolden dan bij hoger geschoolden. In de samenleving hebben lager geschoolde vrouwen meer dan hoger geschoolde vrouwen een aandeel in het volume van onbetaald werk. Er moet dus gestreefd worden naar een meer evenwichtige spreiding van formele en informele arbeid binnen de gezinnen en in de samenleving als geheel. Om dat mogelijk te maken moeten mensen (mannen én vrouwen) de mogelijkheid krijgen om tijdens hun actieve leven gedurende bepaalde perioden minder uren, dagen, maanden te werken en dit moet billijk verrekend worden, niet in het minst binnen de pensioenstelsels. Ofschoon gelijkgestelde perioden (thematische verloven, zwangerschaps- en ouderschapsverloven) hier vanzelfsprekend een belangrijke functie hebben, zou het een vergissing zijn om de kwestie van de waardering van zorgarbeid daartoe te beperken: deze weg veronderstelt immers de financiering van de zorgarbeid door de collectiviteit. Het groeiend aandeel deeltijd werk toont aan dat jongere gezinnen in toenemende mate vrijwillig kiezen voor een beperking van de arbeidstijd om zorg en arbeid te combineren. Tegen de achtergrond

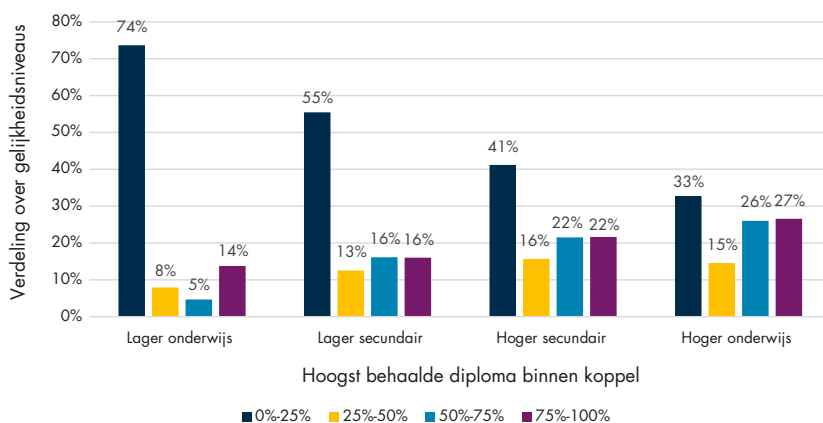
(1) Geactualiseerde versie van: *Een sterk en betrouwbaar sociaal contract – Bijlage 3.4: De modernisering van de gezinsdimensie van de wettelijke pensioenen. Commissie Pensioenhervorming 2020-2040.*

van de dubbele vergrijzing en de noodzaak om mensen aan te zetten om meer en langer betaalde arbeid te verrichten, is de vraag hoe bij de pensioenopbouw kan/moet rekening gehouden worden met onbetaalde zorgarbeid dus van groot belang.

1.1. DE SOCIALE GELAAGDHEID VAN DE VERDELING VAN INKOMENS BINNEN KOPPELS

Ondanks dat de emancipatie van de vrouw voor een gelijkere verdeling heeft gezorgd van arbeid en zorg blijft de interne inkomensverdeling binnen veel koppels ongelijk: bij meer dan de helft (51%) van de koppels die in 2019 tussen de 25 en 55 jaar oud waren, verdiende een partner slechts de helft of minder dan de andere partner.² In de meeste gevallen behoort het hoogste inkomen de man toe, ofschoon in een niet onaanzienlijk (en stijgend) aandeel van de koppels de vrouw over een hoger inkomen beschikt dan de man. Voor de koppels op actieve leeftijd in 2019 beschikte in 65% van de gevallen de man over het hoogste inkomen. Een belangrijk gegeven betreft de sociale gelaagdheid van de inkomensspreiding binnen gezinnen. Inegalitaire koppels hebben een duidelijk zwakker onderwijsprofiel dan meer egalitaire koppels. Onderstaande grafiek geeft het inkomensgelijkheidsniveau van koppels op actieve leeftijd in 2019 weer in kwartielen. Het gelijkheidsniveau geeft het inkomen van de slechtst verdienende partner als percentage van het inkomen van de best verdienende partner weer. Een inkomensgelijkheidsniveau van 25 tot 50% wil zeggen dat een partner 25 tot 50 cent aan jaarlijks bruto-inkomen heeft voor elke euro van de partner. We zien duidelijk dat bij koppels zonder diploma hoger secundair onderwijs, de meerderheid zeer lage intrafamiliale inkomensgelijkheid heeft. Bij hooggeschoolde koppels is het aandeel met hogere inkomensgelijkheid groter.

FIGUUR 1: PERCENTAGE KOPPELS NAAR GRAAD VAN INTERNE INKOMENSGELIJKHEIDSNIVEAU (IN KWARTIELEN) EN NAAR HET DIPLOMA VAN DE MEEST HOOGGESCHOOLDE PARTNER, 2019



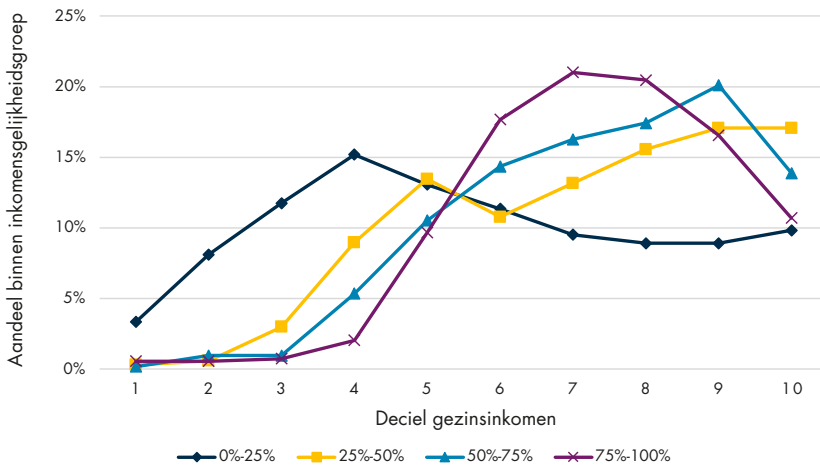
Bron: SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

(2) Cijfers berekend op basis van jaarlijks bruto-inkomen (*Employee cash or near cash income*) gerapporteerd in EU-SILC (EU-Statistics on Income and Living Conditions - EU-statistiek van inkomens en levensomstandigheden). Er werd een winsorisatie van 1% toegepast om het effect van *outliers* te beperken. Inkomens niet uit arbeid werden dus niet meegenomen in onze analyse.

Egalitaire koppels hebben hogere inkomens dan inegalitaire koppels. Deze laatsten zijn sterk oververtegenwoordigd in de onderste inkomensgroepen, en egalitaire koppels oververtegenwoordigd in de hoogste inkomensdecielen (zie Figuur 2). Koppels met een hoge inkomensgelijkheid (e.g. hoger dan 50%) situeren zich daarentegen vooral in de hoogste inkomensdecielen. Om redenen die te maken hebben met kansen op de arbeidsmarkt, opportuniteitskosten en sociale waarden en normen, observeren we een concentratie van asymmetrische inkomensverdelingen bij lager geschoolden en lagere inkomensgroepen meestal (maar niet altijd) ten nadele van de vrouw.

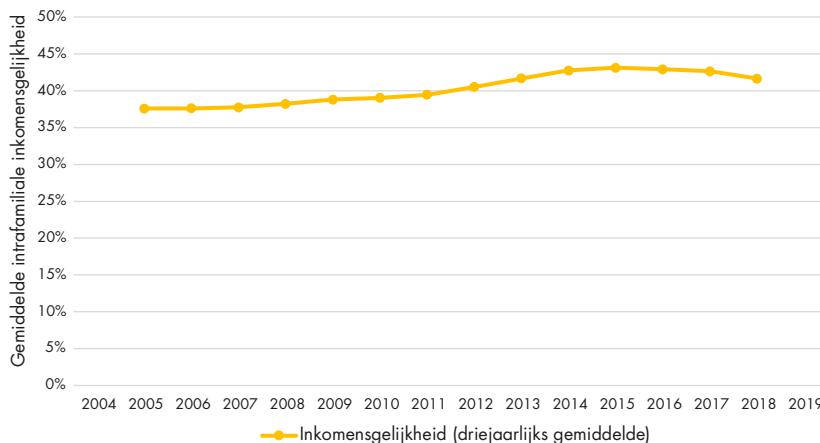
Tot slot kaderen we de intrafamiliale inkomensongelijkheid over de tijd. In Figuur 3 zien we de evolutie van de gemiddelde inkomensgelijkheid van de bevolking op actieve leeftijd over de periode van 2004 tot en met 2019. De grafiek toont opnieuw het gemiddelde percentage dat het loon van de ene partner bedraagt ten opzichte van het loon van de andere partner, waarbij hogere percentages duiden op een hogere gelijkheid binnen het koppel. Over de volledige referentieperiode zien we een stijgende gelijkheid, weliswaar met een vertraging sedert 2015.

FIGUUR 2: DE VERDELING VAN GEZINNEN OP ACTIEVE LEEFTIJD NAAR DECIELN VAN HET BESCHIKBAAR HUISHOUDINKOMEN VOLGENS INTRAFAMILIALE INKOMENSGELIJKHEID (PERCENTAGE LOON MINSTVERDIENENDE PARTNER TEN OPZICHTE VAN MEESTVERDIENENDE PARTNER), 2019



Bron: SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleek.

FIGUUR 3: GEMIDDELDE INTERNE INKOMENSGEELIJKHEID (PERCENTAGE LOON MINSTVERDIENENDE PARTNER TEN OPZICHTE VAN MEESTVERDIENENDE PARTNER) BINNEN KOPPELS OP ACTIEVE LEEFTIJD, 2004-2019



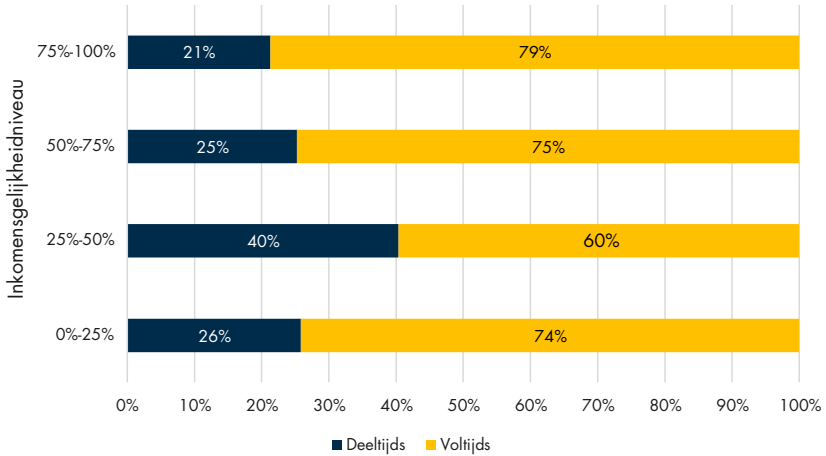
Bron: SILC referentiejaren 2004-2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleecq.

Opmerking: om fluctuaties tussen de opeenvolgende *waves* van EU-SILC te verkleinen en de algemene trend beter zichtbaar te maken, tonen we een *moving average* van drie jaar.

1.2. DE IMPACT VAN DEELTIJDS WERK

Deeltijdwerk is een belangrijke factor die speelt in de ongelijke verdeling van inkomens binnen gezinnen. Binnen de groep gezinnen met een middelgrote interne inkomensongelijkheid (van 25 tot 50%) bedraagt het aandeel deeltijdwerk 40%. In de groep met de grootste ongelijkheid (0-25%) zien we iets minder deeltijdswerkenden. Hier bevinden zich wellicht voornamelijk koppels met slechts één verdiener.

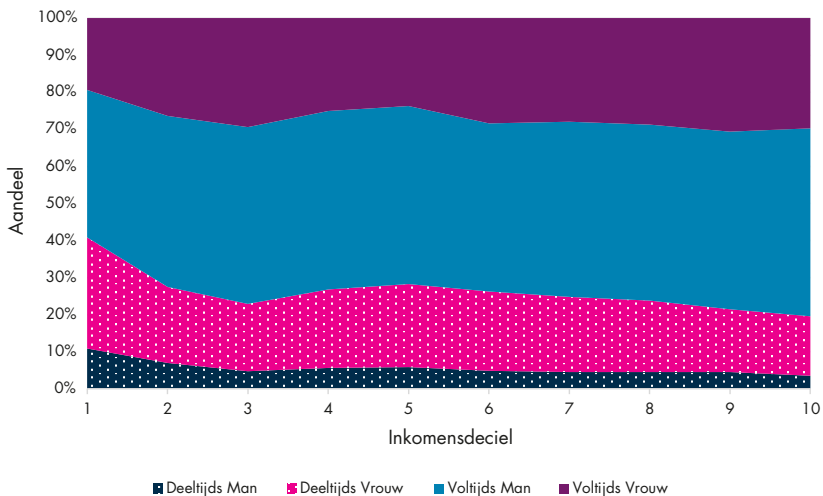
FIGUUR 4: AANDEEL VAN DE DEELTIJDSWERK IN ELKE INKOMENSGELIJKHEIDSGROEP (0-25% = GROOTSTE INKOMENSONGELIJKHEID TUSSEN PARTNERS, 75-100% = GROOTSTE GELIJKHEID), 2019



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

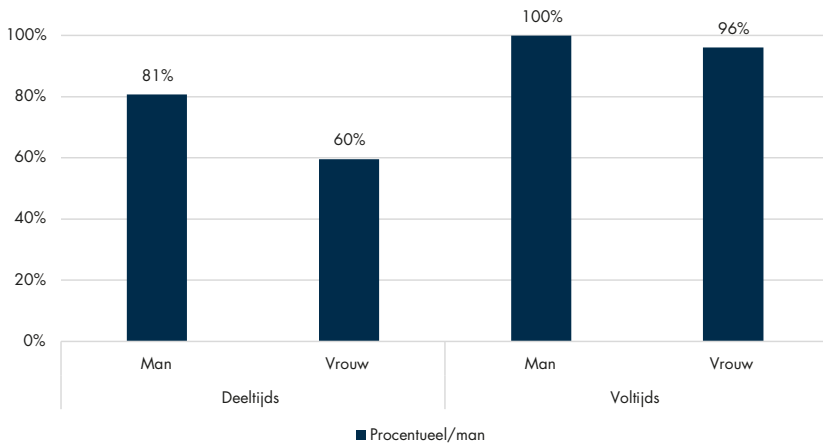
Het aandeel deeltijdswerkenden, zowel bij vrouwen als bij mannen, neemt af met stijgend gezinsinkomen. In het eerste inkomensdecil bedraagt het gecumuleerde aandeel deeltijdswerkenden binnen gezinnen 40% vergeleken met zo'n 25% in het 10^{de} decil. Dit houdt verband niet alleen met lagere deeltijdse arbeidsinkomens maar ook met de concentratie van deeltijdwerk bij lager geschoolden. Aan deeltijdse arbeid is ook een belangrijke genderdimensie gekoppeld: het aandeel deeltijdswerkenden is significant hoger bij vrouwen dan bij mannen en, binnen de groep deeltijdswerkenden, is het inkomensverschil tussen mannen en vrouwen ook uitgesproken groot.

FIGUUR 5: AANDEEL VAN DEELTIJDS EN VOLTIJDS WERK OVER DE DECIËLEN VAN HET HUISHOUDINKOMEN, 2019

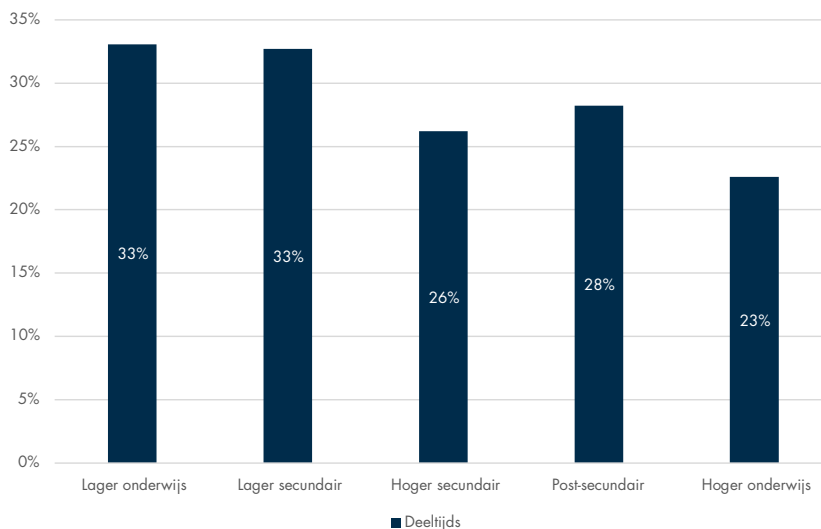


Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleecq.

FIGUUR 6: MEDIAAN INKOMEN VAN DEELTIJDS EN VOLTIJDS WERKENDE MANNEN OF VROUWEN (MEDIAAN INKOMEN VOLTIJDS WERKENDE MAN = 100%), 2019



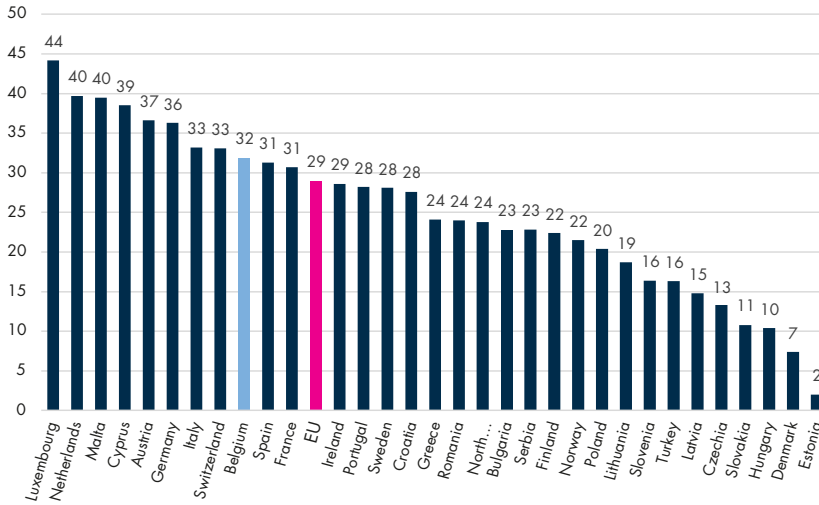
Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleecq.

FIGUUR 7: AANDEEL DEELTIJDSWERKENDEN NAAR OPLEIDINGSNIVEAU, 2019

Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

1.3. DE VERDELING VAN INKOMENS BINNEN KOPPELS NA PENSIONERING

Zoals we eerder al aanhaalden, is de intrafamiliale inkomensongelijkheid vaker ten nadele van de vrouw dan de man. In 2019 was in 65% van de koppels waarvoor we de interne inkomensverdeling konden berekenen, de beste verdiener een man. De mate waarin deze intrafamiliale inkomensongelijkheid bij de bevolking tijdens de loopbaan wordt omgezet naar een verschil in pensioeninkomens bij het bereiken van de pensioenleeftijd, is een kenmerk van het pensioensysteem. Figuur 8 geeft de grootte van de genderpensioenkloof in Europese landen weer. De genderpensioenkloof wordt berekend als het percentage dat het gemiddelde pensioeninkomen van een vrouw hoger of lager is in vergelijking met mannen. In tegenstelling tot vorige grafieken, duiden hogere percentages dus op hogere ongelijkheid. België heeft één van de hogere pensioenkloven in vergelijking met andere Europese landen, en doet het slechter dan het EU27-gemiddelde.

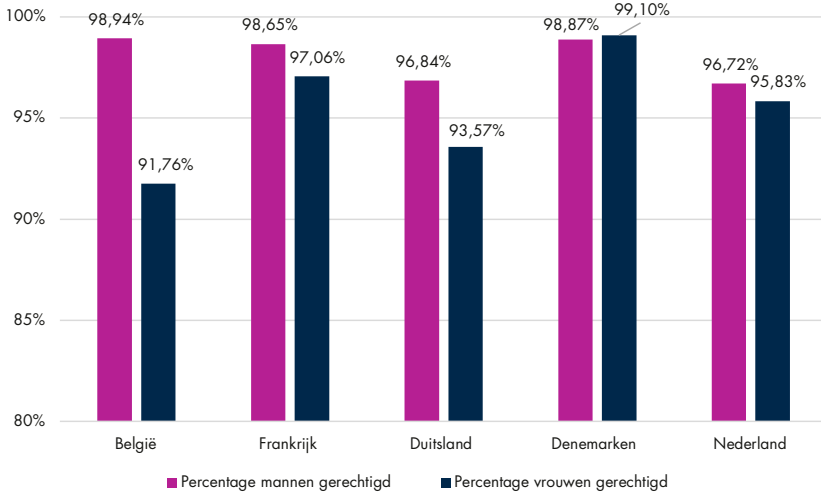
FIGUUR 8: GENDERPENSOENKLOOF IN EUROPESE LANDEN, 2019

Bron: Eurostat 2019, op basis van EU-SILC.

Opmerking: de waarde voor 'EU' is het gemiddelde voor de EU27 in 2019.

Genderongelijkheid op het vlak van pensioeninkomen is het gevolg van verschillen in de opname van een pensioen en van verschillen in de hoogte van de pensioenen. Enerzijds is er een *coverage gap*, waarbij mannen vaker dan vrouwen pensioengerechtigd zijn. Anderzijds is er binnen de groep van pensioengerechtigden een verschil in de hoogte van het pensioenbedrag tussen mannen en vrouwen. Deze twee ongelijkheden samen zorgen voor de kloof in pensioeninkomen. Figuur 9 toont het verschil in dekingsgraad van rustpensioenen (*Old-age benefits*³) naar geslacht in een selectie van Europese landen. België heeft een zeer hoge dekingsgraad voor mannen, waarbij 98,94% pensioengerechtigd is. De dekingsgraad voor vrouwen, ligt in vergelijking met andere landen een stuk lager. In Nederland en in Denemarken – beide landen kennen een basispensioen – zijn de verschillen verwaarloosbaar maar ook in Frankrijk en Duitsland waar het pensioensysteem net als het Belgische op Bismarckiaanse leest is geschoeid, is het verschil kleiner dan in België.

(3) De EU-SILC hanteert een brede definitie van *old-age-benefits*. Inclusief: *partial retirement pensions, care allowances, disability cash benefits, lump-sum payments, other cash benefits*. Exclusief: *family allowances for dependent children*.

FIGUUR 9: AANDEEL RUSTPENSIOENGERECHTIGDEN (AANDEEL VAN DE TOTALE BEVOLKING 65+) PER GESLACHT, 2019

Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

Eurostat berekent sinds 2010 elk jaar de genderpensioenkloof van de EU-lidstaten. In 2010 was de genderpensioenkloof voor België 35,3% en 31,9% in 2019. Hier worden resultaten getoond van een analyse naar de determinanten van de genderpensioenkloof in België, Nederland, Frankrijk, Duitsland en Denemarken. Er wordt een Kitagawa-Oaxaca-Blinder-decompositie uitgevoerd op de EU-SILC-dataset van 2019. Deze decompositiemethode (Blinder, 1973; Kitagawa, 1955; Oaxaca, 1973) vergelijkt de gemiddelden tussen twee verschillende groepen en maakt het mogelijk om het verschil op te splitsen naar verklarende variabelen. De groepen hier zijn mannen en vrouwen van 65 jaar of ouder in de EU-SILC-dataset. De uitkomstvariabele van de decompositie is het totale pensioeninkomen in logaritme.⁴ Het logaritme zorgt ervoor dat een symmetrische en normale verdeling kon worden benaderd. Het gebruikte decompositiemodel is gebaseerd op een lineair verband tussen de in rekening genomen variabelen en de uitkomstvariabele.⁵ Daarnaast werd de decompositie gewogen met de aanwezige survey gewichten uit de EU-SILC-dataset. Voor de referentiecategorie werd de groep mannen gekozen. Hierdoor geven de resultaten weer hoeveel de gemiddelde

(4) De resultaten zichtbaar in de appendix zijn de exponenten hiervan genomen, waardoor het terug een numerieke waarde krijgt.

(5) De formule voor een Kitagawa-Oaxaca-Blinder-decompositie is de volgende (gebaseerd op onder meer Daymont en Andrisani, 1984; Jann, 2008; Bardasi en Jenkins, 2010; Hänisch en Klos, 2014):

$$\log(\bar{Y}^M) - \log(\bar{Y}^V) = \sum_j \hat{\beta}^M (\bar{X}^V - \bar{X}^M) + [(\hat{\alpha}^M - \hat{\alpha}^V) + \sum_j \bar{X}^V (\hat{\beta}^M - \hat{\beta}^V)]$$

\bar{Y}^M en \bar{Y}^V zijn gemiddelde pensioeninkomens (in logaritmen) voor mannen en vrouwen respectievelijk. $\hat{\beta}^V$ en $\hat{\beta}^M$ zijn de coëfficiënten voor vrouwen en mannen respectievelijk. Verder verwijzen \bar{X}^M en \bar{X}^V naar de gemiddelde vectoren van de (geobserveerde) karakteristieken/eigenschappen van mannen en vrouwen respectievelijk. Als laatste refereert $\hat{\alpha}^M - \hat{\alpha}^V$ naar het verschil in intercepten tussen vrouwen en mannen.

pensioeninkomen van vrouwen verschillen ten opzichte van de referentiegroep (mannen).⁶

Op te merken valt dat er een definitieverschil is tussen de Kitagawa-Oaxaca-Blinder (KOB)-decompositie en Eurostat. Eurostat berekent het verschil tussen de gemiddelden over het gemiddelde voor mannen en de decompositie berekent dit verschil over het gemiddelde voor vrouwen. Doordat het gemiddelde pensioen van vrouwen lager is, lijkt de kloof in de decompositie hierdoor relatief groter omdat het verschil als procent wordt omgezet over een kleiner getal. In formulevorm ziet dat er als volgt uit:

Eurostat: $(1 - [\text{women's average pension income} / \text{men's average pension income}]) * 100\%$
 $= ([\text{men's average} - \text{women's average}] / \text{men's average}) * 100\%$

Decompositie: $([\text{men's average} - \text{women's average}] / \text{women's average}) * 100\%$

In de driedelige KOB-decompositie wordt het verschil in gemiddelde pensioeninkomens gesplitst in drie delen: *endowments*, *coefficients* en *interaction*. Endowment-effecten zijn toe te schrijven aan verschillen in gemiddelde *achtergrondkenmerken* tussen mannen en vrouwen. Coëfficiënt-effecten duiden op de verschillen in *beloning* voor deze achtergrondkenmerken tussen mannen en vrouwen. Het interactie-effect duidt op de gelijktijdige impact van de twee bovenstaande twee effecten (Etezady et al., 2020; Jann, 2008).

De volgende variabelen zijn opgenomen in het model: leeftijd, burgerlijke status, geboorteland, hoogst behaalde onderwijsniveau (in ISCED 2011-formaat; Eurostat, 2015), of de persoon ooit heeft gewerkt, het aantal jaren betaald werk, type werk (in ISCO-08-formaat; International Labour Organisation, 2016) en het contracttype daarvan (tijdelijk of vast). Voor categorische variabelen is gebruikgemaakt van het normaliseren van categorieën zodat de resultaten niet ten opzichte van een specifieke referentiecategorie worden weergegeven (Jann, 2008).

De interpretatie van de KOB-decompositie gaat uit van contra-feitelijke situaties. Dit betekent dat de percentages een af- of toename zouden betekenen van het gemiddelde pensioeninkomen van de groep vrouwen (Jann, 2008). Met andere woorden, indien de gemiddelde achtergrondkenmerken voor vrouwen gelijk zouden zijn aan die van mannen, dan zou dat het gemiddelde pensioeninkomen van vrouwen laten toe- of afnemen, de coëfficiënten constant gehouden. Andersom geldt dat als de coëfficiënten een verandering weergeven, de *endowments* constant worden gehouden in de interpretatie (*ceteris paribus*-principe).

De KOB-decompositie laat zien dat de verschillen tussen de gemiddelde pensioenen van mannen en vrouwen in alle landen significant zijn ($P < 0,01$), met uitzondering voor Denemarken waar geen significant verschil wordt gevonden. Er worden significante verschillen ($P < 0,01$) gevonden voor zowel achtergrondkenmerken (*endowments*) en de respectievelijke 'beloningen' daarvan (coëfficiënten) voor alle landen. In Nederland zijn enkel de coëfficiënten en interactie-effecten significant ($P < 0,01$).

(6) De keuze van de referentiegroep beïnvloedt dus ook de resultaten (voor een theoretische bespreking hierover zie Cahuc et al., 2014).

De resultaten van de KOB-decompositie voor België (tabellen opgenomen in Annex 2) laten zien dat het gemiddelde pensioeninkomen van vrouwen met 59,4% moet stijgen om het gemiddelde pensioeninkomen van mannen te evenaren. Dit verschil kan in drie delen worden gesplitst. Ten eerste wordt een deel van dit verschil verklaard door verschillen in achtergrondkenmerken. Namelijk, mochten vrouwen gemiddeld dezelfde achtergrondkenmerken hebben als mannen gemiddeld, dan wordt een stijging van 22% van het pensioeninkomen voor deze groep verwacht. De achtergrondkarakteristiek in het model dat hier voornamelijk aan bijdraagt is het aantal gewerkte jaren. Binnen de steekproef hebben vrouwen gemiddeld 27,81 jaar betaald werk gedaan ten opzichte van gemiddeld 39,43 jaar voor mannen. Dit betekent dat als gepensioneerde vrouwen gemiddeld een even lange loopbaan zouden hebben als mannen, het gemiddelde pensioeninkomen voor vrouwen met 33,8% toeneemt. Dit effect is opvallend groter in België dan in de andere onderzochte landen.⁷

TABEL 1: GEWOGEN GEMIDDELDE VAN HET AANTAL JAREN BETAALD WERK PER GROEP IN BELGIË

	Mannen	Vrouwen
Aantal gewerkte jaren	39,43	27,81

Een ander invloedrijk verschil in achtergrondkenmerken is de burgerlijke status: vrouwen bleken vaker weduwe of gescheiden ten opzichte van mannen, en mannen relatief vaker (nooit) getrouwd in de dataset. De resultaten van de KOB-decompositie laten zien dat indien vrouwen gemiddeld even vaak getrouwd of even weinig weduwe zouden zijn als mannen, hun pensioeninkomen afneemt ($P < 0,01$). Dit zou de genderpensioenkloof vergroten: specifiek voor weduwe wordt een daling van 14% voorspelt. De verklaring hiervoor is de overlevingspensioenregeling die vaker voor vrouwen dan voor mannen voor een stijging in hun pensioeninkomen zorgt. Overlevingspensioenen verkleinen dus de genderpensioenkloof (Hänisch en Klos, 2014).

Een laatste opvallende factor met betrekking tot achtergrondkenmerken is het opleidingsniveau en beroep. Vrouwen in de dataset zijn over het algemeen iets lager opgeleid. Daarnaast had 15,45% van de vrouwen een elementair beroep gehad ten opzichte van 3,88% van de mannen. De decompositie-resultaten wijzen er dan ook op dat de gemiddelde pensioenen van vrouwen zouden stijgen indien vrouwen gemiddeld even vaak een diploma hoger onderwijs zouden hebben of even weinig in elementaire beroepen zouden werken als mannen. Gelijkaardige resultaten zijn zichtbaar voor de andere landen met betrekking tot burgerlijke status (zie eerder), hoger onderwijs en elementaire beroepen. Een uitzondering geldt voor hoger onderwijs in Frankrijk en Denemarken (geen significant effect), en voor elementaire beroepen in Denemarken (significant bij $P < 0,1$; klein tegenovergesteld effect).

(7) Voor de andere landen zijn de percentages de volgende: 9,1% voor Nederland, 19,8% voor Frankrijk, 21,0% voor Duitsland en 0,8% voor Denemarken. De lagere percentages voor Denemarken en Nederland zijn naar verwachting toe te schrijven aan het basispensioen in beide landen die geen rekening houden met de loopbaanduur.

De coëfficiënt-effecten of ‘beloningseffecten’ hangen samen met niet-geobserveerde variabelen die niet zijn opgenomen in het model. Als vrouwen dezelfde waarden voor de niet-opgenomen achtergrondkenmerken zouden hebben, berekent het model een verwachte stijging van 46,7% het pensioeninkomen voor deze groep.

De meest invloedrijke variabelen die aan dit verschil in beloning voor achtergrondkenmerken bijdragen blijken het aantal gewerkte jaren en de burgerlijke status ($P < 0,01$). De gemiddelde pensioeninkomens van vrouwen zouden met 21,3% stijgen indien zij dezelfde effecten op pensioeninkomens zouden hebben om getrouwd te zijn als mannen. Daartegenover staat dat de gemiddelde pensioeninkomens van vrouwen zouden dalen indien zij dezelfde beloningen voor de achtergrondkenmerken weduwschap en scheiding zouden hebben als mannen. In de contra-feitelijke situatie, waarin de gemiddelde beloning van gescheiden zijn hetzelfde zou zijn voor vrouwen als dat van mannen, zou dit betekenen dat de gemiddelde pensioeninkomens voor vrouwen dalen met 2,8%. Dit suggereert dat een scheiding een positief effect heeft op het pensioeninkomen van vrouwen, deels omdat gescheiden vrouwen meer gaan werken, en dus daardoor meer eigen pensioenrechten opbouwen, deels vanwege de echtscheidingspensioenregeling. Gelijkaardige effecten zijn zichtbaar voor de andere landen, met uitzondering voor een insignificant effect voor weduwschap in Denemarken.

Daarnaast blijkt dat voor het aantal gewerkte jaren het gemiddelde pensioeninkomen van vrouwen zou dalen met 42,7% indien de beloning daarvoor hetzelfde zou zijn als die van mannen. Dit heeft te maken met de slechts gedeeltelijke proportionaliteit van de pensioenen en het aantal gewerkte jaren. Deze resultaten zijn gelijkaardig met de andere onderzochte landen, met uitzondering van Nederland. Vergeleken met de andere landen is de verwachting van de procentuele daling wel het grootst voor België.⁸

Tot slot, is er een klein significant negatief interactie-effect ($P < 0,05$), dat de simultane impact van de *endowment*- en coëfficiënt-effecten weergeeft. De gemiddelde pensioenen van vrouwen zouden dalen met 11% indien zowel de achtergrondkenmerken én beloningen daarop tegelijkertijd de waarden van de groep mannen zouden aannemen. Dit negatieve effect, een vergroting van de kloof, is voornamelijk toe te schrijven aan het significante effect van het aantal jaren gewerkt ($P < 0,01$). Als vrouwen hetzelfde gemiddelde aantal jaren zouden hebben gewerkt én tegelijkertijd de impact van dit hetzelfde zou zijn als voor mannen, zouden de gemiddelde pensioenen van vrouwen afnemen. Dit houdt weerom verband met de slechts gedeeltelijke proportionaliteit tussen de hoogte van de pensioenen en aantal gewerkte jaren. Het coëfficiënt-effect in België van aantal jaren gewerkt is in verhouding tot de andere landen groter.

De structuurkenmerken in andere landen zijn gelijkaardig maar er zijn ook opvallende landspecifieke patronen te zien. Zo speelt in Duitsland burgerlijke status een grotere rol met betrekking tot de genderpensioenkloof dan in de andere landen. Het effect is het meest zichtbaar voor de getrouwde groep. Zo zouden vrouwen een gemiddelde

(8) Voor Frankrijk wordt een daling van 34,0% verwacht, voor Duitsland van 28,7% en in Denemarken van 23,0% in de contra-feitelijke situatie.

pensioenstijging van 24,7% ervaren indien zij dezelfde beloning hiervoor zouden hebben als mannen.

Vervolgens laten de resultaten voor Nederland zien dat het merendeel van de Nederlandse gendepensioenkloof toe te schrijven is aan interactie-effecten ($P < 0,01$). Namelijk de gemiddelde pensioenen van vrouwen zouden stijgen met 21,8% indien zowel de *endowments* én coëfficiënten tegelijkertijd dezelfde waarden als de groep mannen zouden hebben. Dit wijst erop dat het verschil in pensioenen in Nederland voornamelijk door een combinatie-effect wordt veroorzaakt van zowel verschillen in achtergrondkarakteristieken en beloningsniveaus daarvoor tussen mannen en vrouwen.

Voor Frankrijk en Denemarken lijken de verschillende beroepsgroepen vaker significante invloed uit te oefenen op de pensioenverschillen dan in de andere onderzochte landen. Voornamelijk met betrekking tot de *endowment*-verschillen. Als we de verhoudingen binnen de dataset per categorie meenemen, blijkt dat in Frankrijk het gemiddelde pensioeninkomen zou stijgen indien vrouwen vaker als managers of technici hadden gewerkt, in dezelfde mate als mannen. Andersom wijzen de resultaten met betrekking tot diensten, landbouw, nijverheid, bedieningspersoneel en elementaire beroepen erop dat deze bijdragen aan een daling van het gemiddelde pensioeninkomen van vrouwen indien ze dat in dezelfde hoeveelheid als mannen zouden beoefenen. Hier zijn dus duidelijke beroepsverschillen zichtbaar.

Vervolgens wijzen de resultaten voor Denemarken in de richting dat de verschillen in pensioenregelingen (en salarisniveaus) per beroepscategorie minder van invloed zijn dan in Frankrijk. Dit is zichtbaar doordat de gemiddelde pensioenen van vrouwen telkens zouden stijgen (m.u.v. in geschoolde landbouw, bosbouw en visserij) in de contra-feitelijke situatie dat zij even vaak als mannen dat type werk zouden doen. Andersom wordt een daling voorspeld van de gemiddelde pensioeninkomens van vrouwen indien zij even weinig als mannen in de beroepen met een vrouwelijke meerderheid zouden werken. Dit lijkt erop te wijzen dat de meeste beroepen een goede pensioenregeling hebben, met uitzondering van de geschoolde landbouw, bosbouw en visserij.

1.4. DRIE LOGICA'S, DRIE MODELLEN: EEN PRINCIPIEEL-NORMATIEVE BENADERING

Wanneer we nadenken over hoe we best invulling geven aan de twee basisdoelstellingen van pensioensystemen – de waarborg van een minimuminkomen enerzijds en de waarborg van de verworven levensstandaard anderzijds – moeten we expliciet de gezinsdimensie meenemen. Een waardig minimuminkomen net zoals de waarborging van de verworven levensstandaard dient niet alleen op het individuele niveau maar ook – tot op zeker hoogte althans – gedefinieerd te worden op het niveau van samenlevingsverbanden, d.w.z. de 'zinverbanden' waarbinnen keuzen met betrekking tot arbeid en zorg worden gemaakt. De huidige pensioenstelsels houden als volgt rekening met de gevolgen van de differentiële verdeling van zorg en arbeid voor de levensstandaard van gezinnen en de individuen die ervan deel uitmaken: a) door

de inkomenstoets van de IGO⁹ die rekening houdt met de bestaansmiddelen van de aanvrager en het inkomen van de partner met wie men gehuwd is of wettelijk samenwoont, b) door de gezinspensioenen (die compenseren voor het met twee leven van één enkel pensioen of van één pensioen en een klein tweede pensioen), c) door de overlevingspensioenen (die voorzien in de compensatie van het verlies van het pensioeninkomen van de overleden gehuwde partner) en d) door de echtscheidingspensioenen (die hetzelfde beogen in geval van echtscheiding).

Deze formules van gezins-, overlevings- en echtscheidingspensioenen zijn vandaag aan herziening toe vanwege de belangrijke sociodemografische veranderingen die zich de voorbije 50 jaren hebben voltrokken: de veralgemening van het tweekostwinnerschap, de toename van het aantal echtscheidingen en de groei van het niet-huwelijkse maar duurzame samenlevingsverband. In het tweekostwinnerstijdvak wordt de levensstandaard niet langer bepaald door de kostwinner maar door de arbeidsinkomens van beide partners; in toenemende mate vallen samenlevingsverbanden niet meer samen met de huwelijkse staat; samenlevingsverbanden vertonen bovendien een groeiende mate van vluchtigheid en instabiliteit.

Bij het overwegen van alternatieve manieren om het pensioensysteem te accommoderen aan deze nieuwe gezinscontext en aan de risico's die verbonden zijn met korte loopbanen en/of een geringe arbeidsintensiteit die (meestal maar niet altijd) verbonden zijn met onbetaalde zorgarbeid kunnen drie onderscheiden logica's of zienswijzen worden gevolgd die we als volgt samenvatten:

- deze risico's moeten volledig bij de betrokken individuen worden gelegd (individualisering);
- deze risico's moeten gesolidariseerd worden op het niveau van de gezinsverbanden (intrafamiliale solidariteit);
- deze risico's moeten gesolidariseerd worden op het niveau van de pensioenstelsels (interfamiliale solidariteit).

Deze logica's verwijzen naar systemen van respectievelijk individualisering, splitting en afgeleide rechten. In wat volgt argumenteren we dat geen van deze logica's in een zuivere vorm kan toegepast worden. Welke logica ook gekozen wordt, steeds zullen de instrumenten enigszins 'verzacht' moeten worden volgens de andere logica's.

1.4.1. Interfamiliale solidarisering: afgeleide rechten

Afgeleide pensioenrechten dateren van een periode waarin het éénkostwinnerschap en duurzame huwelijkverbanden de maatschappelijke norm waren. Omdat in de meerderheid van de gezinnen de levensstandaard hoofdzakelijk bepaald werd door het enig inkomen van mannelijke gezinshoofden en vrouwen de onbetaalde zorgtaken op zich namen, werd het risico dat verbonden was met het overlijden van de enige kostwinner opgevangen door 'afgeleide' overlevingspensioenen. Later werd het systeem naar analogie aangevuld met echtscheidingspensioenen (in het werknemers- en zelfstandigenstelsel wordt voorzien in een imputatie van 62,5% van het loon van de ex-partner; in het ambtenarenstelsel bestaat enkel een 'overlijdens-

(9) De inkomensgarantie voor ouderen (IGO) is een uitkering voor ouderen met onvoldoende financiële middelen.

echtscheidingspensioen' wat impliceert dat alle ex-echtgenoten van een overleden ambtenaar recht hebben op een overlevingspensioen *a rato* van de duur van het huwelijk). De gezinspensioenen moesten voor een voldoende adequate bescherming zorgen voor (quasi)ééninkomensgezinnen.

Deze 'afgeleide rechten' zijn volledig ten laste van de betrokken stelsels en zorgen dus voor een solidarisering op het niveau van de pensioenstelsels van de risico's gebonden aan een asymmetrische verdeling van arbeid en zorg binnen gezinnen (volgens de derde bovengenoemde logica). De ethisch normatieve grondslag hiervoor kan gevonden worden in het gegeven dat het in het verleden de feitelijke en normatieve samenlevingsordering was die de gezinnen stuurde bij hun beslissingen: de toewijzing van zorgtaken aan de thuiswerkende moeder en van betaalde arbeid aan de mannelijke kostwinner was de maatschappelijke norm én het na te streven ideaal. De afgeleide rechten organiseren een herverdeling van alleenstaanden en tweeverdieners naar gezinnen waar één van de partners minder betaalde arbeid heeft verricht. Het gaat om aanzienlijke bedragen.

Deze systemen van afgeleide rechten voldoen niet meer, om principiële-normatieve redenen en omdat ze niet langer compatibel zijn met de veranderde gezinscontext. De keuzen die gezinnen maken over de interne verdeling van arbeid en zorg hangen van langzaam minder samen met de bestaande samenlevingsordering: de maatschappelijke norm vandaag is dat van het tweeverdienersgezin en om dit mogelijk te maken zorgt de samenleving voor kinderopvang, zorgverloven etc. Het is vandaag dus minder vanzelfsprekend dan vroeger om de keuze voor een asymmetrische verdeling van arbeids- en zorgtijd binnen gezinnen te solidariseren. Tegen de achtergrond van de nieuwe gezinscontext genereren de systemen van afgeleide rechten bovendien verschillende ongerijmdheden en onrechtvaardigheden (verder in deze nota worden de punten die volgen in extenso toegelicht): a) ze zijn discriminerend voor tweeverdieners en ontmoedigen de arbeidsparticipatie van vrouwen; b) in bepaalde gevallen dekken ze risico's die geen verband houden met keuzen binnen 'zinverbanden'; c) ze zorgen in bepaalde gevallen voor een relatief (d.w.z. vergeleken met de situatie bij leven van de partner) onbillijk hoge waarborg van de verworven levensstandaard; d) ze genereren discriminaties binnen koppels (het pensioen voor de meest verdiende partner kan na overlijden lager zijn dan dat van de minstverdienende partner) en e) de verschillen tussen stelsels van de ambtenaren, werknemers en zelfstandigen zijn onbillijk. Het is tegen deze principiële-normatieve en feitelijk achtergrond dat de steeds terugkomende vraag om pensioenrechten te individualiseren begrepen moet worden.

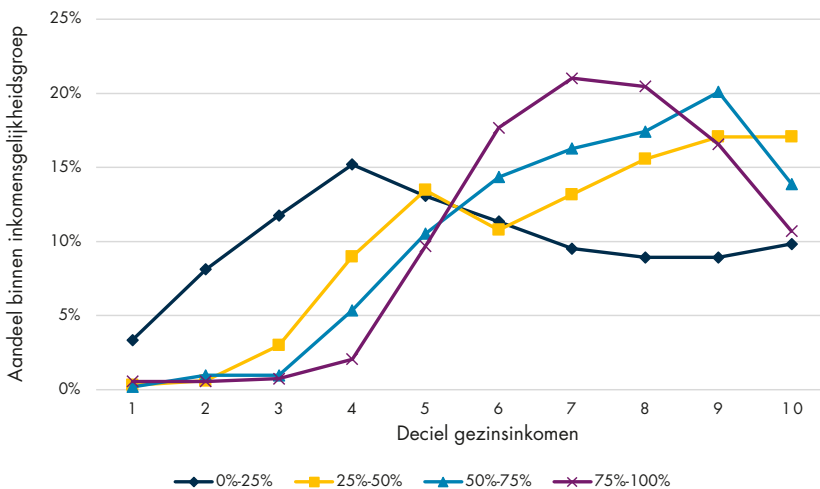
1.4.2. Individualisering

Individualisering kan twee vormen aannemen:

- pensioenrechten worden volledig zelfstandig opgebouwd op basis van de persoonlijke arbeidsprestaties zonder rekening te houden met de gezinsverbanden waar gerechtigden deel van uitma(a)k(t)en;
- individuele rechten worden opgebouwd middels additionele bijdragen die betaald worden voor de (deels) inactieve partner door de bijdragen van de verdienende partner.

Met een volledige individualisering wordt tegemoet gekomen aan drie van de bovengenoemde ongerijmdheden: de discriminatie van tweeverdieners versus eenverdieners, de discriminatie binnen koppels naargelang de hoogte van het individuele pensioen en het ontmoedigend effect van afgeleide rechten voor de arbeidsparticipatie van partners (meestal vrouwen). De logica van individualisering compromitteert echter de billijkheid van het pensioensysteem. De levensstandaard van individuen wordt immers niet alleen bepaald door de eigen inkomsten maar ook door het samenlevingsverband waarvan ze deel uitmaken, de gezinslasten, de schaalvoordelen van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding (bij gelijk inkomen is de levensstandaard van een alleenstaande hoger dan deze van een koppel) en de inkomens die door anderen worden ingebracht. Dat laatste element is een cruciaal gegeven geworden in tweekostwinnerssamenlevingen waarin twee inkomens de norm zijn geworden: het armoederisico bij gezinnen die van één laag inkomen – zelfs al dat een arbeidsinkomen is – moeten rondkomen is erg hoog. Zuivere individualisering precariseert daarom gezinnen waar sterk asymmetrische keuzen werden gemaakt inzake de verdeling van arbeid en zorg, hetzij – in de eerste bovengenoemde variante – wanneer ze de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt, hetzij – in de tweede variante – op het ogenblik dat ze tweemaal bijdragen moeten betalen voor het latere pensioen. Onderstaande figuur toont het belang van deze opmerking. Koppels waar er een grote asymmetrie is tussen de individuele inkomens (inkomensgelijkheid van 25% of minder) zijn duidelijk oververtegenwoordigd in de lagere-inkomensgroepen en worden gekenmerkt door een zwakker onderwijsprofiel.

FIGUUR 10: DE VERDELING VAN GEZINNEN OP ACTIEVE LEEFTIJD NAAR DECIELEN VAN HET BESCHIKBAAR HUISHOUDINKOMEN VOLGENS INTRAFAMILIALE INKOMENSGELIJKHEID (PERCENTAGE LOON MINSTVERDIENENDE PARTNER TEN OPZICHTE VAN DE MEESTVERDIENENDE PARTNER), 2019



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

Naast deze empirische vaststelling rijzen hier twee principieel-normatieve vragen die verwijzen naar de logica's of zienswijzen inzake inter- en intrafamiliale solidariteit. De eerste vraag is of de afwenteling van het risico dat verbonden is aan een geringe(re) arbeidsintensiteit volledig kan en mag afgewenteld worden op het individu. Moeten deze risico's ook niet beschouwd worden als gedeelde risico's van het gezinsverband waar deze individuen deel van uitmaken? De tweede vraag is of deze risico's ook beschouwd moeten worden als (gedeeltelijk) collectieve (en dus interfamiliale) risico's? Vanzelfsprekend is het antwoord op deze vragen afhankelijk van de oorzaken die aan de grondslag liggen van beperkte loopbanen en/of arbeidsintensiteit. In hoeverre houden ze verband met een asymmetrische verdeling van zorg en arbeid? En in hoeverre is zulke asymmetrische verdeling het gevolg van zuivere individuele keuzen, van keuzen die gemeenschappelijk binnen de gezinnen worden gemaakt dan wel van de ruimere materiële en normatieve maatschappelijke ordening (zoals de afwezigheid van kinderopvang of de maatschappelijke verwachting dat vrouwen veeleer dan mannen de zorgtaken op zich moeten nemen)?

1.4.3. Intrafamiliale solidarisering: splitting

Met individualisering worden de arbeidsgebonden bijdragen en de beslissing over de pensioenleeftijd volledig tot de eigen verdienste van individuen gerekend waarvoor men zelf verantwoordelijk wordt geacht. Individuele levensprojecten krijgen echter vaak vorm in gezinsverbanden waarin zorg (voor elkaar, voor ouders en voor kinderen) en betaalde arbeid gemeenschappelijk georganiseerd worden. Daardoor ontstaan tegelijkertijd ook economische afhankelijkheden en risico's die bovendien een sterke sociale gelaagdheid en gender dimensie hebben. Doorgaans zijn het nog steeds de vrouwen die betaalde arbeid (deels) inruilen voor zorgtaken in het gezin en lager geschoolde vrouwen doen dit significant meer dan hoger geschoolde vrouwen. In de tweeverdienersamenleving zijn deze afhankelijkheden en daaruit voortvloeiende risico's weliswaar kleiner dan voorheen maar daarom niet verdwenen. De afwenteling van het risico verbonden aan een geringe(re) arbeidsintensiteit mag daarom niet volledig afgewenteld worden op het individu: overeenkomstig de logica van de intrafamiliale solidariteit moeten deze risico's beschouwd worden als gedeelde risico's van het gezinsverband waar deze individuen deel van uitmaken. De techniek van splitting of van de deling van gezamenlijk opgebouwde pensioenrechten sluit aan bij deze logica.

Het principe van dit mechanisme berust op de optelling van pensioenrechten die door de twee partners¹⁰ gaandeweg worden verworven tijdens hun periode van samenleven, waarna de helft van het totale aantal rechten wordt geregistreerd op de individuele pensioenrekening van elke partner afzonderlijk. Zo krijgt elke partner pensioenrechten via de registratie ervan op zijn/haar pensioenrekening los van de vraag of die rechten, geheel of gedeeltelijk, het resultaat zijn van de arbeid van die partner.

(10) We blijven hier vaag over de kwestie tussen wie splitting moet plaatsvinden. Deze kwestie kadert in het 'samenwoningsvermogensrecht' en moet verder nauwkeurig onderzocht worden. Er is, in het familierecht, geen duidelijke aanknopingspunt in plaats van de wettelijke samenwoning. In de diverse takken van het socialezekerheidsrecht zijn er handzame aanknopingspunten die uitgaan van het vormen van een huishouden, waarbij worden uitgesloten personen die met elkaar in de rechte lijn of in de zijlijn tot de tweede graad (broers/zusters) verwant of aanverwant zijn. Dat lijkt me de beste optie.

In die zin zou men kunnen zeggen dat splitting en individualisering van de rechten niet met elkaar in tegenspraak zijn. Het gaat daarbij veeleer om een herstel van het evenwicht tussen de individuele rechten waarbij rekening wordt gehouden met de keuzes die het koppel gemaakt heeft in verband met de verdeling van de “zorgtaken” en, algemener, waarbij de gevolgen van de inkomensongelijkheid binnen het koppel worden beperkt.

Splitting in geval van echtscheiding wordt en werd reeds in verschillende landen toegepast, waaronder Zwitserland, Duitsland, Nederland, Canada en de Verenigde Staten van Amerika. Maar ook splitting (deling door twee) van opgebouwde pensioenrechten doet problemen rijzen. Ten eerste, houden niet alle asymmetrische verdelingen van verdiend inkomen verband met een differentiële verdeling van onbetaalde zorgtijd. Er kunnen vele redenen zijn waarom het verdienvermogen van partners zeer verschillend is (denken we bijvoorbeeld aan een koppel waar één van de partners langdurig ziek was of zich heeft toegewijd aan een hobby). Hier rijst de vraag of splitting principieel-normatief verdedigbaar is in gevallen waar de asymmetrie van verdiend inkomen *niet* samenhangt met het ‘zorgen voor elkaar’ (kan het inkomen van echtgenoot van de zieke partner gehalveerd worden bij overlijden?). Ofschoon dit in het echtscheidingsrecht juridisch als een gezamenlijk risico of een gezamenlijke keuze beschouwd wordt¹¹, zou dit door sommigen als onbillijk kunnen worden ervaren. Indien het antwoord op deze vraag negatief zou zijn, rijst een verdere praktische vraag: zelfs als we ons principieel alléén willen bekommeren om de scheve verdeling van zorg, dan nog is de vraag of het beleid in staat is een onderscheid te maken tussen asymmetrie in individuele pensioenrechten die het gevolg is van scheve verdeling van zorg en asymmetrie in pensioenrechten die het gevolg is van andere factoren. Met de splittingstechniek kan dit onderscheid tussen ‘zorg’ en andere redenen voor inkomens-asymmetrie niet gemaakt worden, net zomin als met de technieken die nu gehanteerd worden in de ‘afgeleide rechten’. Ook de gelijkgestelde perioden (loopbaanonderbreking, tijdskrediet, enz.) zijn maar deel van het antwoord. De organisatie van de combinatie tussen arbeid en zorg is dispaat en flexibel: door de veranderde gezinscontext, het tweeverdienerschap als maatschappelijke en economische norm én de langere beroepsloopbanen zullen mensen in toenemende mate creatief op zoek moeten gaan naar grotere en kleinere vormen van deeltijds werk en van tijdelijke onderbrekingen. Zoals vandaag reeds zichtbaar is, gebeurt dat in belangrijke mate buiten het betaalde circuit van loopbaanonderbrekingen, tijdskrediet en andere door de sociale zekerheid gefinancierde kanalen. Het flexibele, dispaate karakter van de wijze waarop mensen invulling geven aan zorgbehoeften maakt het echter moeilijker dan voorheen om met niet-betaalde prestaties rekening te houden bij de berekening van de pensioenen. Een optie die in sommige landen wordt toegepast is het in rekening brengen van periodes van zorgarbeid bij de opbouw van pensioenrechten (bv. in Duitsland: het opvoeden van kinderen of in Frankrijk: het hebben van meer dan drie kinderen). Deze eerste kanttekening houdt een belangrijke waarschuwing in tegenover zuivere splitting van

(11) In het echtscheidingsrecht kan wél tegenbewijs worden geleverd via de zg. “exceptie van luiheid”: indien de staat van behoefte van verzoeker voor onderhoudsgelden het gevolg is van een eenzijdig genomen beslissing en zonder dat de noden van de familie deze keuze gerechtvaardigd hebben, kan de verweerder worden ontheven van het betalen van de uitkering, of slechts verplicht worden tot het betalen van een verminderde uitkering. De bewijslast ligt ook bij de verweerder. Deze ‘exceptie’ wordt echter zeer weinig aangenomen.

pensioenrechten. Naar analogie met echtscheidingsrecht zou de regel bij echtscheiding kunnen zijn om te vertrekken van een vermoeden van zorggerelateerde asymmetrie die ondergeschikt is aan bewuste keuze maar waarbij wel voorzien wordt in de mogelijkheid tot tegenbewijs. Voor het bepalen van een billijke overlijdensdekking is deze regel vanzelfsprekend niet toepasbaar.

Het eigene van ‘zinsverbanden’ is dat mensen ‘iets voor elkaar willen betekenen’: dit gaat verder dan de louter materiële zorg voor elkaar.; we komen hier, normatief-filosofisch, in de buurt van de morele problematiek van het erfrecht. Neem een goedverdienende man: mag hij zijn leven zo inrichten dat dit zijn echtgenote en kinderen ten goede komt, ook na zijn dood? Zo beschouwd vormen overlevingspensioenen in zekere zin een soort van ‘pendant’ van het feit dat rustpensioenen niet uitgekeerd worden als kapitaal; het is alsof het kapitaal toch nog blijft bestaan, ten voordele van de naasten. Mogelijk dringt zich ook hier een “verzachting” op van de techniek van splitting.¹²

De derde vraag is of we, ter aanvulling van de individuele opbouw van pensioenrechten, een solidariseringsconcept ontwikkelen dat een evenwicht nastreeft tussen intrafamiliale solidariteit (familiarisering van solidariteit) en maatschappelijke solidariteit via het pensioenstelsel. Met het splitsen van pensioenrechten binnen gezinsverbanden worden de risico’s die verbonden zijn met kortere loopbanen en/of een geringere arbeidsintensiteit (meestal maar niet altijd verbonden met het opnemen van onbetaalde zorgarbeid) volledig op het niveau van de gezinnen geplaatst: op het niveau van de stelsels is er geen correctie voor de keuzen die gezinnen maken ook als ze ze *moeten* maken (bijvoorbeeld omdat er geen voldoende aanbod is aan kinderopvang). Hier rijst de vraag of de risico’s verbonden met asymmetrie van opgebouwde pensioenrechten ook niet minstens voor een deel als ‘collectieve’ risico’s dienen beschouwd te worden. In de mate dat ze niet kunnen teruggebracht worden tot loutere ‘gezinsbeslissingen’ houden ze inderdaad verband met de bredere samenlevingsordering, zoals de beschikbaarheid van kinderopvang, de organisatie en de kost van de zorg voor ouderen of voor mensen met een handicap en de aanwezigheid van sociale beschermingsstelsels om de combinatie van arbeid en zorg ook effectief voor iedereen mogelijk te maken. De sterke en aanhoudende sociale stratificatie, niet alleen van de inkomens(on)-gelijkheid binnen koppels maar ook van de echtscheiding, is een belangrijke indicatie voor het feit dat hier ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid in het geding is. Bovendien kan ook geopperd worden dat de risico’s die verband houden met onbetaalde zorgarbeid – indien ze onvoldoende ter harte worden genomen, onder meer door pensioensystemen – de maatschappelijke onzekerheid zouden kunnen verhogen, bijvoorbeeld door een stijging van de armoede of door een vermindering van het aantal geboorten. Het lijkt dus billijk om deze risico’s gedeeltelijk te solidariseren, niet alleen binnen de gezinnen maar ook interfamiliaal op het niveau van de pensioenregimes.

Aanpassing van de gezinsdimensie van de pensioenen aan de veranderde gezinscontext veronderstelt dus dat een nieuwe balans wordt gevonden tussen individuele rechten

(12) Dit punt verwijst naar de samenhang tussen *default* erfrecht en sterkte erfrecht (voorbehouden deel of reserve) enerzijds en private alimentatieplichten anderzijds. Ook in het erfrecht staat echter de functie van minimumverzorging en voorzetting levensstandaard ter discussie.

enerzijds en anderzijds een billijke solidarisering van risico's die verband houden met een asymmetrische verdeling van arbeid en zorg binnen de gezinnen, intrafamiliaal (binnen samenlevingsverbanden in het actuariële deel van de pensioenen) én interfamiliaal, op het niveau van de pensioenstelsels (in het solidaire gedeelte van de pensioenen). Daarbij is het nodig om op een verstandige wijze de logica's van individualisering, intrafamiliale en interfamiliale solidariteit te mengen en te verzachten: 'coherentie' in een sociaal bestel is niet noodzakelijk de totale overwinning van slechts één logica en de vernietiging van alle andere logica's. Hoe kunnen deze logica's georganiseerd worden bij echtscheiding en overleven?

2. PENSIOENEN BIJ OVERLIJDEN

2.1. ONGERIJDHEDEN IN DE OVERLEVINGSPENSIOENEN

De overlevingspensioenen beogen de waarborg van een minimuminkomen en van de verworven levensstandaard (tot op zekere hoogte) in geval van overlijden van de (belangrijkste) kostwinner. Aangezien hier geen bijdragen tegenover staan, gaat het om een volledige solidarisering binnen de pensioenstelsels van het risico gebonden aan een asymmetrische verdeling van arbeid en zorg binnen gezinnen. Gegeven de sterke sociale gelaagdheid van de inkomens(on)gelijkheid binnen gezinnen zorgt deze solidarisering voor een verticale herverdeling van hogere inkomens naar lagere inkomensgezinnen. De overlevingspensioenen zijn ook erg belangrijk als instrument om armoede bij verweduwing te voorkomen. Niettemin voldoet dit systeem vandaag niet meer om de zes redenen hieronder vermeld.

1. Afgeleide rechten veroorzaken een discriminatie van duurzame maar niethuwelijkse samenlevingsverbanden. Deze kwestie zou kunnen opgelost worden door het openstellen van de rechten voor de wettelijke samenwoning.¹³

2. In de gevallen van weduwschap vóór de pensioengerechtigde leeftijd stelt er zich een probleem van afhankelijkheidsvallen. Dit kan opgelost worden door te voorzien in een uitdovende 'overgangsuitkering' cumuleerbaar met een arbeidsinkomen.¹⁴

3. Het systeem van overlevingspensioen zorgt voor een ongelijke behandeling van eenverdieners en tweeverdieners.

Het volgende voorbeeld maakt dit duidelijk.

Twee gezinnen, gezin 1 en gezin 2, beschikken elk over een inkomen van 3.000 EUR. In gezin 1 verdienen man en vrouw elk een eigen inkomen. In gezin 2 zorgt enkel de man voor een inkomen. Niettemin worden de pensioenen voor de twee gezinnen totaal

(13) Zie verder een korte toelichting bij de keuze van deze parameter.

(14) Bij de vervanging van het overlevingspensioen door de overgangsuitkering voor weduwen en weduwnaars van 45 jaar en jonger beoogde men: 1) het inkomensverlies en de stijgende gezinskosten gedeeltelijk te ondervangen; 2) te verhinderen dat mensen na het overlijden van hun partner de aansluiting met de arbeidsmarkt zouden verliezen. Dit is nu een risico van het huidige overlevingspensioen: door de strikte regels inzake toegelaten arbeid verminderen veel ontvangers van een overlevingspensioen hun arbeidsprestaties of stoppen ze zelfs helemaal met werken. Het feit dat men een loon kan combineren met een overgangsuitkering moet ook een incentive zijn voor een weduwe die een tijdje uit de arbeidsmarkt is om opnieuw op zoek te gaan naar een inkomen uit arbeid.

anders berekend. Gezin 1 combineert 2 rustpensioenen die worden berekend aan 60%, het percentage voor de alleenstaanden. Gezin 2 ontvangt 1 gezinspensioen naar rato van 75% van het loon van de man. Dit verschil qua berekening van het rustpensioen leidt tot een hoger rustpensioen voor het tweede gezin. Wanneer de man overlijdt, wordt dit verschil zelfs nog groter. De vrouw in gezin 1 mag haar rustpensioen combineren met een overlevingspensioen tot een maximum van 110% van haar overlevingspensioen. In gezin 2 ontvangt de vrouw een overlevingspensioen dat gelijk is aan 80% van het vroegere gezinspensioen. Hoewel de beide gezinnen over dezelfde levensstandaard beschikken voor de pensionering, ligt het pensioenbedrag van de vrouw die niet werkte hoger dan het pensioenbedrag van de vrouw die wel heeft gewerkt.

TABEL 2: INKOMEN, PENSIOEN VOOR EN PENSIOEN NA OVERLIJDEN VAN DE MAN IN 2 VERSCHILLENDE INKOMENFIGURATIES

Gezin 1. Beide partners werken			
	Tijdens de loopbaan	Pensioen voor overlijden man	Pensioen na overlijden man
Man	Loopbaan 45 jaar Loon 1.600 EUR	GMP is 1.123,34 EUR per maand	/
Vrouw	Loopbaan 45 jaar Loon 1.400 EUR	GMP is 1.123,34 EUR per maand	1.235,22 EUR is bereikt (het GMP rustpensioen gezin × 80% × 1,1)
Samen	Loon 3.000 EUR	Som van de GMP's: 2.246,67 EUR	
Gezin 2. Enkel de man werkt			
	Tijdens de loopbaan	Pensioen voor overlijden man	Pensioen na overlijden man
Man	Loopbaan 45 jaar Loon 3.000 EUR	75% van 3000 = 2.250 EUR	/
Vrouw	/	/	1.800 EUR
Samen	Loon 3.000 EUR	Pensioen 2.250 EUR	/

4. De keuze bij het overlijden van de partner voor het hoogste pensioen leidt in sommige gevallen tot een (relatief) onbillijk hoge waarborging van de verworven levensstandaard. In die gevallen waar er bij leven een groot verschil bestaat in de hoogte van het pensioen van de beide partners leidt de keuze voor het hoogste pensioen (plus 10%) immers tot een hogere levensstandaard bij overlijden van de partner dan bij leven in koppelverband wat moeilijk te verantwoorden is in een gesolidariseerd stelsel. Een eenvoudig voorbeeld kan dit duidelijk maken:

Een overleden echtgenoot ontvangt een rustpensioen van 1.500 EUR per maand; de langstlevende echtgenote heeft een rustpensioen van 500 EUR. Het betaalbaar overlevingspensioen bedraagt dan 1.550 EUR.

Bij leven bedroegen de samengetelde rustpensioenen 2.000 EUR wat – rekening houdend met de schaalvoordelen van de gemeenschappelijke huishouding en met toepassing van een equivalentieschaal 1,5 – overeenstemt met een equivalent inkomen

van 1.333 EUR wat dus lager is dan het equivalente gezinsinkomen na het wegvallen van de partner.

5. Door de cumulatierregels van een rust- en een overlevingspensioen ontstaan ook ongerijmdheden al naargelang de verdiensten van een persoon hoger of lager waren dan deze van zijn/haar partner:

Jef en Marie hebben beiden 45 jaren gewerkt: Marie verdiende 1.400 EUR, Jef 1.600 EUR. Als Jef overlijdt is het totale pensioenbedrag voor Marie gelijk aan 1056 EUR. Als Marie overlijdt zal Jef echter maar 960 EUR krijgen.

- a. *Rustpensioen als werknemer van Jef, berekend voor een loopbaan van 45/45 = 20.400 EUR per jaar (1.700 EUR per maand).*
- b. *Rustpensioen als werknemer van Marie, berekend voor een loopbaan van 45/45 = 15.600 EUR per jaar (1.300 EUR per maand).*
- c. *Overlevingspensioen voor Marie, als Jef overlijdt = het pensioenbedrag van Jef (bedrag als alleenstaande) = 20.400 EUR per jaar (1.700 EUR per maand).*

De cumulatiegrens (maximaal overlevingspensioen, na samentelling met het rustpensioen) = het bedrag van het rustpensioen van Jef, vermenigvuldigd met de loopbaanbreuk (45/45) + 10% = $20.400 \times 45/45 \times 110\% = 22.440$ EUR per jaar (1.870 EUR per maand).

Het rustpensioen van Marie wordt verder betaald en zij krijgt een overlevingspensioen van 6.840 EUR per jaar (570 EUR per maand), zodat zij een totaal pensioenbedrag van 22.440 EUR per jaar ontvangt (1.870 EUR per maand).

- d. *Overlevingspensioen voor Jef, als Marie overlijdt = het pensioenbedrag van Marie (bedrag als alleenstaande) = 15.600 EUR per jaar (1.300 EUR per maand).*
De cumulatiegrens (maximaal overlevingspensioen, na samentelling met het rustpensioen) = $15.600 \times 45/45 \times 110\% = 17.160$ EUR per jaar (1.430 EUR per maand).

Aangezien het rustpensioen van Jef hoger is dan de cumulatiegrens, wordt zijn rustpensioen verder betaald maar ontvangt hij geen overlevingspensioen. Zijn totaal pensioen is lager dan het pensioen dat Marie zou ontvangen indien hijzelf zou overlijden.

6. Het systeem van afgeleide rechten zorgt voor een (gesolideriseerde) compensatie niet alleen voor risico's die verband houden met asymmetrische verdelingen van zorg en arbeid maar ook voor risico's die daar geen verband mee houden. Neem het volgende voorbeeld (dat tevens een illustratie is van de verschillende behandeling in de verschillende stelsels):

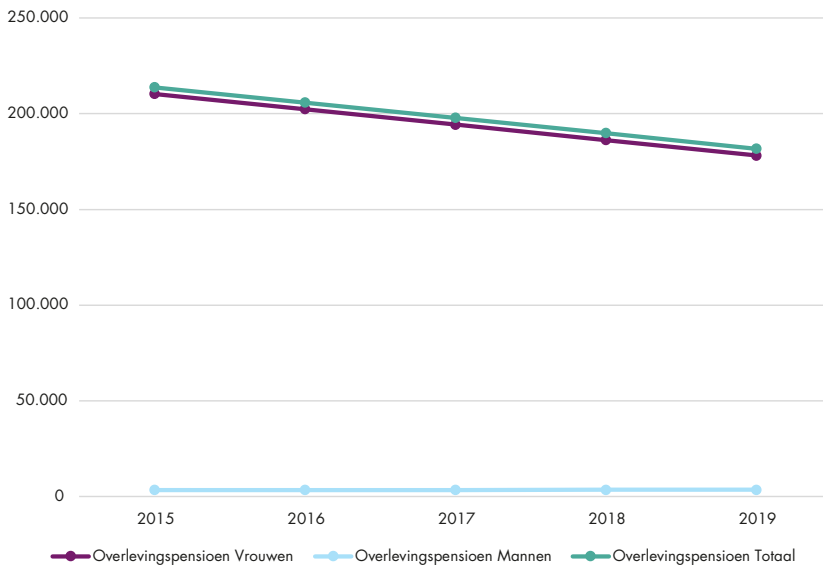
Yves is 30 jaar gehuwd, zijn echtgenote Ria zorgt voor hun twee kinderen; er volgt een echtscheiding en Yves huwt met Françoise maar na enkele jaren eindigt ook dit huwelijk in een echtscheiding. Intussen is Yves pensioengerechtigd en huwt met Bea. Na enkele jaren overlijdt hij. Indien de pensioenrechten gesplit worden bij echtscheiding zullen Ria en Françoise een pensioen krijgen naar rato van de huwelijksjaren. Indien de pensioenrechten van Yves opgebouwd werden in het werknemerstelsel zal Bea het volle overlevingspensioen krijgen. Indien de rechten daarentegen in het ambtenarenstelsel werden opgebouwd zal Bea haar overlevingspensioen (deels)moeten delen met Ria en Françoise. Immers, wanneer er tegelijk een langstlevende echtgenoot en een rechthebbende uit de echt gescheiden echtgenoot is, wordt het overlevingspensioen

verdeeld. Het gedeelte waarop de uit de echt gescheiden echtgenoot recht heeft, wordt in mindering gebracht van het overlevingspensioen. De langstlevende echtgenoot krijgt dan het overblijvende gedeelte, maar in ieder geval tenminste de helft van het overlevingspensioen.

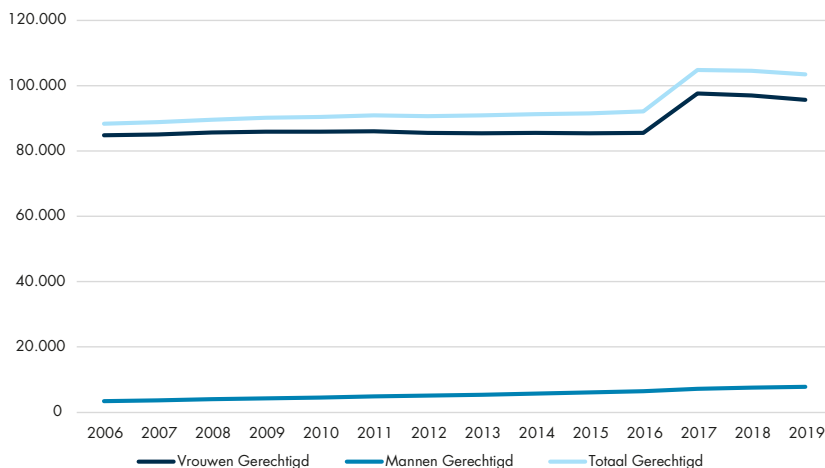
2.2. TRENDS IN DE OVERLEVINGSPENSIOENEN

De mate waarin het stelsel van de overlevingspensioenen na de pensioengerechtigde leeftijd nodig is om een minimuminkomen en de verworven levensstandaard (tot op zekere hoogte) te waarborgen in geval van overlijden van de (belangrijkste) kostwinner, hangt sterk samen met de intrafamiliale inkomensgelijkheid. Het is wanneer een van de partners niet voldoende pensioenrechten heeft opgebouwd, de minimumbescherming en de verworven levensstandaard sterk in het gedrang komen. Figuren 11 en 12 tonen het aantal gerechtigden op een overlevingspensioen bij respectievelijk werknemers en zelfstandigen, en ambtenaren. In absolute cijfers zien we doorheen de tijd een duidelijke afname van het aantal gerechtigden op een overlevingspensioen bij werknemers en zelfstandigen. Bij de ambtenaren zien we een lichte stijging.

FIGUUR 11: AANTAL OVERLEVINGSPENSIOENGERECHTIGDEN, WERKNEMERS EN ZELFSTANDIGEN, 2015-2019



Bron: Federale Pensioendienst, 2021.

FIGUUR 12: AANTAL OVERLEVINGSPENSIOENGERECHTIGDEN, AMBTENAREN, 2006-2019

Bron: Federale Pensioendienst, 2021.

Opmerking: de stijging in 2017 is het gevolg van de opname van de pensioenen van HR Rail in de cijfers.

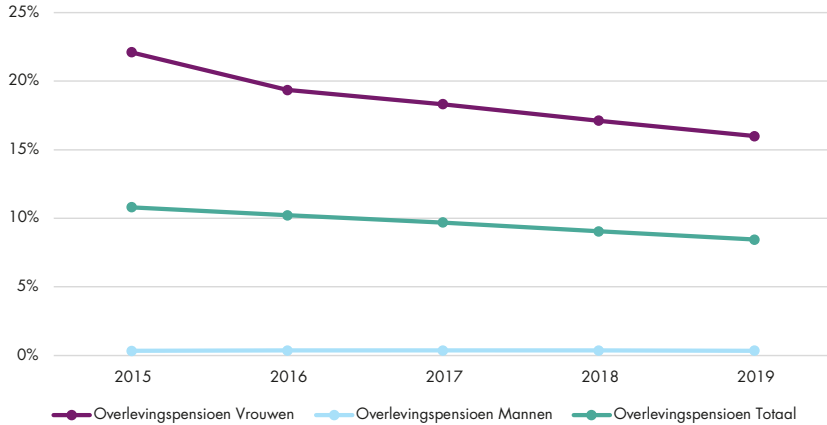
Uitgedrukt in aandelen van de totale groep pensioengerechtigden (zoals getoond in Figuren 13 en 14) is er een duidelijke afname in beide stelsels, het aandeel van de overlevingspensioenen in de bevolking pensioengerechtigden afneemt in de referentieperiode. Indien we de gemiddelde jaarlijkse afname van het aandeel overlevingspensioenen over de recentste vijf jaren als maatstaaf nemen (-0,59 procentpunt voor werknemers en zelfstandigen¹⁵), leert een simpele rekensom dat, bij ongewijzigde wetgeving en aan het huidige tempo van afname, er zeker tot in 2034 overlevingspensioenen zullen bestaan. Voor het ambtenarenstelsel (jaarlijkse afname met -0,34 procentpunt¹⁶) gaat dat tot het jaar 2071. Hoewel dit geenszins als een toekomstvoorspelling of projectie kan beschouwd worden, toont deze oefening wel de nood over een voldoende lange periode van een systeem dat het minimuminkomen en ten dele de verworven levensstandaard waarborgt in geval van overlijden bij koppels met een inegalitaire inkomensverdeling. Dit is in lijn met de gedetailleerde simulaties van het Planbureau die voorspellen dat de overlevingspensioenen als enig pensioen pas in 2060 zullen ophouden te bestaan. In combinatie met eigen rustpensioenen zouden ze in 2070 nog steeds 18% bedragen.¹⁷

(15) De gemiddelde groei werd berekend op basis van de groei tussen 2015 en 2019.

(16) De gemiddelde groei werd berekend op basis van de groei tussen 2014 en 2019, exclusief de stijging tussen 2016 en 2017, die het gevolg is van de opname van het pensioengerechtigde spoorwegpersoneel in de cijfers.

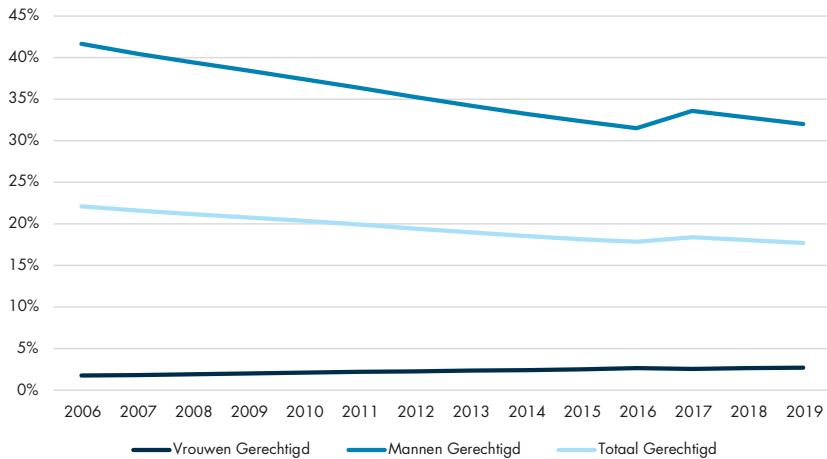
(17) Dekkers, G. en Van den Bosch, K., *Projections of the Gender Pension Gap in Belgium using MIDAS*, Federal Planning Bureau, februari 2020.

FIGUUR 13: RELATIEF AANDEEL OVERLEVINGSPENSIOENGERECHTIGDE WERKNEMERS EN ZELFSTANDIGEN TEN OPZICHTE VAN HET TOTAAL AANDEEL PENSIOENGERECHTIGDEN WERKNEMERS EN ZELFSTANDIGEN, RESPECTIEVELIJK MANNEN, VROUWEN EN TOTAAL, 2015-2019



Bron: Federale Pensioendienst, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

FIGUUR 14: RELATIEF AANDEEL OVERLEVINGSPENSIOENGERECHTIGDE AMBTENAREN EN ZELFSTANDIGEN TEN OPZICHTE VAN HET TOTAAL AANDEEL PENSIOENGERECHTIGDEN WERKNEMERS EN ZELFSTANDIGEN, RESPECTIEVELIJK MANNEN, VROUWEN EN TOTAAL, 2015-2019



Bron: Federale Pensioendienst, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

2.3. SPLITTING, OVERLIJDENSDEKKING EN ANDERE ALTERNATIEVEN

Het huidige systeem van overlevingspensioenen na de pensioengerechtigde leeftijd vertoont belangrijke incoherenties:

- het veroorzaakt een ongelijke behandeling van eenverdieners en tweeverdieners (door de speling van de gezinstarieven en de gedeeltelijke cumulatie van een overlevingspensioen met het eigen pensioen) en is dus een desincentief voor vrouwen om te gaan werken;
- het zorgt relatief (d.w.z. vergeleken met de ratio bij leven van de partner) voor een onbillijk hoge waarborg van de verworven levensstandaard (door de keuze voor het hoogste pensioen ingeval van overlijden van de partner) en
- in sommige gevallen voorziet het in een gesolidariseerde compensatie van risico's die *geen* verband houden met asymmetrische verdelingen van zorg en arbeid (omdat er geen band is tussen de hoogte van het overlevingspensioen en het aantal huwelijksjaren);
- door de cumulatierregels voor rust- en overlevingspensioenen kan het geval zich voordoen dat ingeval van weduwschap het totaal pensioenbedrag hoger is voor de partner die minder pensioenrechten heeft opgebouwd dan voor de partner met meer pensioenrechten.

In hoeverre kunnen deze incoherenties ongedaan gemaakt worden binnen de architectuur van het huidige systeem van overlevingspensioenen? En welke mogelijkheden biedt het systeem van splitting?

2.3.1. Overlijdensdekking

Tot de mogelijke aanpassingen aan het bestaande systeem van overlevingspensioenen kunnen gerekend worden:

- de afgeleide rechten afhankelijk maken van het aantal huwelijksjaren of van wettelijke samenwoning: daarmee zouden afgeleide rechten meer aansluiting vinden bij de doelstelling om te corrigeren voor asymmetrische verdelingen van zorg en arbeid doorheen de levensloop;
- de bedragen van de afgeleide rechten forfaitariseren: daarmee zou de solidariteit van tweeverdieners en alleenstaanden naar (quasi-)eenverdieners beperkt worden tot een basisbedrag;
- een absoluut plafond toepassen bij de cumulatie van het rust- en het overlevingspensioen: daarmee zou de solidariteit beperkt worden tot lagere pensioenen.

In een eerste scenario zou een overlevingspensioen ingevoerd worden dat cumuleerbaar is met het eigen rustpensioen (bijvoorbeeld 80% van het eigen rustpensioen en 100% van het rustpensioen van je overleden partner), met echter een absoluut plafond op de cumulatie, en waarbij 20% van het eigen pensioen is vrijgesteld van de cumulatierregel. Dit scenario lost (ten dele) de eerste drie van de hierboven genoemde problemen op. Met name wordt de impact van een asymmetrische verdeling van inkomen binnen koppels geneutraliseerd tot op de te bepalen maximumgrens. Het vierde probleem blijft echter onopgelost. Hier zou een formule overwogen kunnen worden om rekening te houden met het aantal huwelijksjaren of van wettelijke samenwoning: daarmee zouden afgeleide rechten meer aansluiting vinden bij de doelstelling om te corrigeren voor asymmetrische verdelingen van zorg en arbeid doorheen de levensloop.

Deze formule zou echter minder performant zijn in termen van waarborging van de verworven levensstandaard.

Een tweede optie vertrekt ook van de gedachte dat de overlevende partner kan kiezen tussen het eigen rustpensioen zonder bijkomende overlijdensdekking, ofwel een overlijdensdekking die gelijk is aan een bedrag dat de levensstandaard van de overlevende op een lineaire wijze beschermt; nog anders gezegd, indien de overlijdensdekking kleiner is dan het eigen rustpensioen, blijft de overlevende gerechtigd op het eigen rustpensioen. Rekening houdend met het feit dat een koppel een groter budget nodig heeft dan een alleenstaande, komt dit er bv. op neer dat 65% wordt genomen van het gezamenlijke inkomen van het koppel voor overlijden.

In vergelijking met de bestaande regeling zijn deze voorstellen minder gunstig voor koppels waarvan één van de partners relatief weinig of geen pensioen heeft; een belangrijke vraag voor verder onderzoek is dus hoe dit effect in de toekomst zal evolueren en hoe de minimumbescherming hieraan kan remediëren. De vraag stelt zich ook of zulke overlijdensdekking uitbetaald moet worden *pro rata* van de duur van het huwelijk (of het wettelijk samenwonen, indien men deze regeling wil uitbreiden naar wettelijk samenwonen): indien de uitbetaling *pro rata* gebeurt, dan verlaat men natuurlijk de idee dat de verworven levensstandaard door de overlijdensdekking gegarandeerd wordt.

Wanneer de langstlevende nog geen rustpensioen heeft, kunnen dezelfde formules eveneens toegepast worden. Deze berekeningen kunnen zowel dienen voor de overgangsuitkering als voor een overlevingspensioen voor diegenen die reeds dicht bij hun pensioen staan. Er zijn twee mogelijkheden: ofwel berekent men een theoretisch rustpensioen ofwel vertrekt men van het actuele inkomen van de overlevende. Volgt men de tweede optie, dan wordt de overgangsuitkering en het overlevingspensioen wanneer de langstlevende nog geen rustpensioen heeft een vervangingsinkomen '*sui generis*': in deze gevallen moet immers de som van een arbeidsinkomen en/of een vervangingsinkomen van de langstlevende partner en het (theoretisch) rustpensioen van de overledene als berekeningsbasis worden gebruikt.

Wanneer de overledene nog aan het werk was, moet in deze scenario's een fictief rustpensioen berekend worden van de overledene: dit kan op basis van de individuele pensioenrechten. Daarbij dient dan echter een extrapolatie te gebeuren om de berekening te doen in functie van een normale loopbaan, d.w.z. er moet een specifieke loopbaanbreuk toegepast worden (vergelijkbaar met de huidige berekeningswijze in dit geval).

2.3.2. Splitting

Een andere, meer radicale optie bestaat in de splitting, nl. door bij overlijden het overlevingspensioen uit te drukken als percentage van de gezamenlijk verdiende pensioenrechten tijdens de jaren van (eventueel opeenvolgende) huwelijk(en) of van wettelijke samenwoning (*pro rata* het aantal jaren van (opeenvolgende) huwelijk(en) of wettelijke samenwoning). Met splitting worden een- en tweeverdieners gelijk behandeld; het zorgt voor gelijke vervangingsratio's welke de verdeling van de inkomens binnen de gezinnen ook is geweest; enkel de perioden van 'samenleven' worden in

rekening gebracht voor de bepaling van de rechten en het systeem is neutraal vis-a-vis de meest- en minstverdienende partner.

Een schema van splitting kan als volgt geformaliseerd worden:

Twee partners ('1' en '2') zijn gehuwd;

P_{BH1} = pensioen van partner 1 opgebouwd buiten het huwelijk met partner 2;

$P_{H1} = P_{H2} = 0.5 \times (P_{HA1} + P_{HA2})$ = pensioen van beide partners opgebouwd tijdens het huwelijk, waarbij P_{HAi} = het pensioen dat partner i zou opbouwen tijdens de huwelijksjaren indien hij/zij alleen zou zijn.

Als partner 1 partner 2 overleeft, dan zou het pensioen van partner 1 er als volgt uitzien:

$$P_{T1} = P_{BH1} + P_{H1} + (0.5 \times P_{H2}) = P_{BH1} + 0.75 \times (P_{HA1} + P_{HA2}).$$

In onderstaande tabel worden enkele voorbeelden getoond van pensioeninkomens bij leven en overlijden van een partner met toepassing van de actuele regelgeving inzake overlevingspensioenen voor werknemers en van een splittingsscenario waarbij de samengetelde pensioenrechten door twee worden gedeeld en bij overlijden 15% van de pensioenrechten van de overleden partner worden bijgeteld (volgens formule splitting¹⁸).

TABEL 3: EFFECTEN VAN SPLITTING VERGELEKEN MET AFGELEIDE RECHTEN VOOR ENKELE TYPEGEZINNEN

		Pensioen			Overlijden partner	Vervangingsratio's (pensioeninkomen na overlijden in % van pensioeninkomen bij leven)
		PHA1	PHA2	PHA1 + PHA2		
1	leven	1500	500	2000		
	overlevingspensioen				1500	75
	splitting				1500	75
2	leven	1500	1500	3000		
	overlevingspensioen				1500	50
	splitting				2250	75
3	leven	1500	0	1500		
	overlevingspensioen				1200	80
	splitting				1125	75

(18) Twee partners ('1' en '2') zijn gehuwd; $P_{H1} = P_{H2} = 0.5 \times (P_{HA1} + P_{HA2})$ = pensioen van beide partners opgebouwd tijdens het huwelijk, waarbij P_{HAi} = het pensioen dat partner i zou opbouwen tijdens de huwelijksjaren indien hij/zij alleen zou zijn.

Als partner 1 partner 2 overleeft, dan zou het pensioen van partner 1 er als volgt uitzien: $P_{T1} = P_{H1} + (0.5 \times P_{H2}) = 0.75 \times (P_{HA1} + P_{HA2})$.

		Pensioen			Overlijden partner	Vervangingsratio's (pensioeninkomen na overlijden in % van pensioeninkomen bij leven)
		PHA1	PHA2	PHA1 + PHA2		
4	leven	1000	1000	2000		
	overlevingspensioen				1000	50
	splitting				1500	75
5	leven	2500	0	2500		
	overlevingspensioen				2000	80
	splitting				1875	75
6	leven	1350	1350	2700		
	overlevingspensioen				1350	54
	splitting				2025	75

In wat volgt geven we enkele voorbeelden van het mechanisme bij overlijden.

Eerste voorbeeld: een vrouw is korte tijd single geweest en heeft gedurende één periode samengewoond. Ze heeft nooit gewerkt. Ze overlijdt en “ontvangt” sowieso haar deel van de door haar man verworven pensioenrechten. In dit geval wordt (bijvoorbeeld) 15% van de pensioenrechten van deze vrouw, die in feite allemaal verworven zijn dankzij de arbeid van haar man, toegevoegd aan de pensioenrechten van haar man. Dit betekent dus dat hij dankzij de splitting een deel van de pensioenrechten die aan zijn vrouw waren afgestaan, terugkrijgt.

Tweede voorbeeld: man en vrouw werken allebei, hun loon is ongeveer even hoog en ze hebben dus dezelfde hoeveelheid pensioenrechten; de langstlevende “erft” een deel van de pensioenrechten van de overledene. Dit zorgt ervoor dat zijn/haar levensstandaard niet wordt aangetast op het ogenblik waarop hij/zij alleen komt te staan.

Derde voorbeeld: man en vrouw hebben allebei al een huwelijk achter de rug. Naast de pensioenrechten die ze verworven hebben tijdens periodes waarin ze single waren, hebben ze dus reeds pensioenrechten verworven uit de verdeling met hun ex-partner (plus een deel van de pensioenrechten die aan hun ex-partner waren toegekend als het eerste huwelijk is ontbonden door overlijden). Die pensioenrechten blijven hen hoe dan ook afzonderlijk toebehoren. Alleen de pensioenrechten die zij achteraf verworven worden gedeeld en kunnen bij overlijden van een van hen door de langstlevende worden “geërfd”.

Anders gezegd, in alle gevallen – behalve bij een overlijden tijdens de samenlevingsperiode – behoudt ieder afzonderlijk de pensioenrechten die op zijn/haar rekening zijn geregistreerd. Het doet er niet toe of die pensioenrechten verworven zijn uit eigen arbeid (periodes als single), dan wel of ze het resultaat zijn van de verdeling

van alle pensioenrechten die door het koppel samen zijn verworven tijdens de samenlevingsperiode.

Wanneer het koppel ontbonden wordt door het overlijden van een van de partners, erft de langstlevende de helft (bijvoorbeeld) van de pensioenrechten die door de overleden partner verworven zijn vanaf de datum van het huwelijk of de periode van wettelijk samenwonen. Het doet er daarbij niet toe of, dan wel in welke mate die pensioenrechten afkomstig zijn uit de arbeid van de partner of uit de splitting van de pensioenrechten die dankzij de arbeid van de langstlevende zijn verworven.

Berekeningen voor de “Commissie pensioenhervorming 20-40” hebben aangetoond dat het budgettair mogelijk is om te voorzien in de overdracht van 30% van het pensioeninkomen van de overleden partner: de kost van de overlevingspensioenen in 2011 bedroeg 9.945 mlj EUR; splitting met een compensatiefactor van 30% zou 9.501 mlj EUR bedragen (zie onderstaande tabel).

TABEL 4: DE KOST VAN SPLITTING MET EEN PENSIOENGETOETST MINIMUM BIJ VERWEDUWING IN 2011, 65-PLUSSERS, BELGIE (N = 15.940)

1	2	3	2 + 3
	Jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing zonder minimum	Jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing voor minimum	Totale jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing
Huidige situatie	273.440.000	828.000	274.268.000
Splitting met 10% compensatiefactor	221.044.000	21.805.680	242.850.000
Splitting met 15% compensatiefactor	231.091.000	19.082.400	250.173.000
Splitting met 30% compensatiefactor	261.234.000	12.616.320	273.850.000

Bron: *Een sterk en betrouwbaar sociaal contract – Bijlage 3.4: De modernisering van de gezinsdimensie van de wettelijke pensioenen*, Commissie Pensioenhervorming 2020-2040.

Daarnaast is het nodig om een voldoende sterke minimumbescherming te voorzien voor die gezinnen waar één klein pensioen moet gesplitst worden. Wanneer er een grote inkomensasymmetrie is binnen koppels kan splitting ertoe leiden dat één enkel klein pensioen moet gedeeld worden. Daarom moet splitting samengaan met een sterk systeem van waarborg van een minimumpensioen dat verschillende vormen kan aannemen, gaande van een onvoorwaardelijke, pensioen- of middelengetoetste sokkel.

Het basisschema van de overlevingspensioenen zou er dus als volgt kunnen uitzien:

- de opgebouwde rechten tijdens de jaren buiten het huwelijk/wettelijke samenwonen;
- 50% van de gezamenlijk opgebouwde rechten tijdens de jaren/dagen van huwelijk/samenwonen;
- 30% (?) van het geheel van de rechten die verworven waren door de overleden partner;
- een pensioengetoetste minimumbescherming gelijk aan de bedragen die geldig zijn in de IGO.

Onderstaande tabel toont een simulatie van de budgettaire kost.

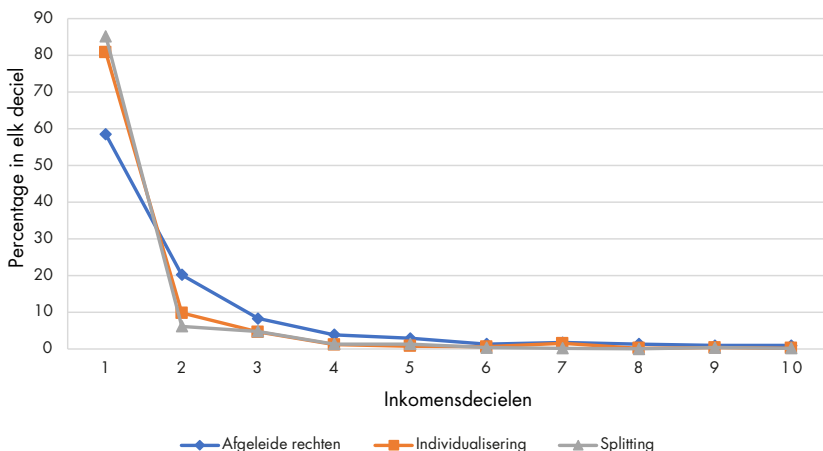
TABEL 5: DE KOST VAN SPLITTING MET EEN PENSIOENGETOETST MINIMUM BIJ VERWEDUWING IN 2011, 65-PLUSERS, BELGIE (N = 15.940)

1	2	3	2 + 3
	Jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing zonder minimum	Jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing voor minimum	Totale jaarlijkse pensioenuitgaven na verweduwing
Huidige situatie	273.440.000	828.000	274.268.000
Splitting met 10% compensatiefactor	221.044.000	21.805.680	242.850.000
Splitting met 15% compensatiefactor	231.091.000	19.082.400	250.173.000
Splitting met 30% compensatiefactor	261.234.000	12.616.320	273.850.000

Bron: *Rapport Commissie Pensioenhervorming 2020-2040*.

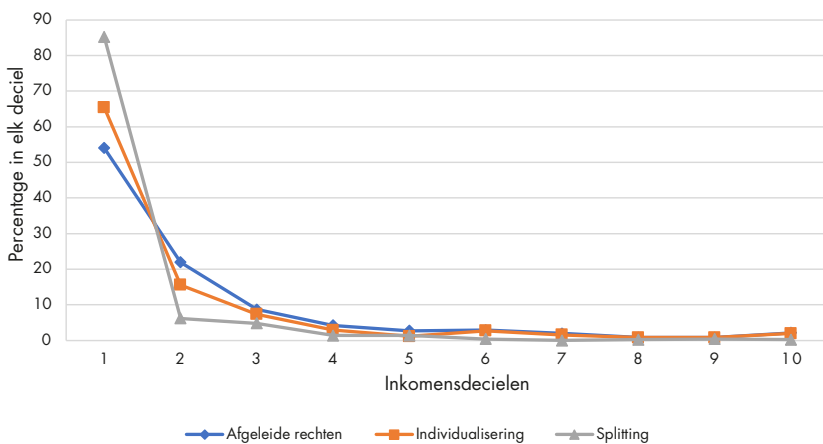
Een ‘*mimicking*’ van het huidige systeem van overlevingspensioenen (in vereenvoudigde vorm), van volledige individualisering en van splitting vertrekkend van geobserveerde inkomens van koppels die zich vandaag op beroepsactieve leeftijd bevinden leert dat individualisering een sterk regressief karakter heeft vergeleken met het huidige systeem.

FIGUUR 15: PENSIOENVERDELING BIJ OVERLIJDEN MAN BIJ INEGALITAIRE KOPPELS VOLGENS PENSIOENSTELSEL VOOR TOEPASSING VAN DE LIMieten



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

FIGUUR 16: PENSIOENVERDELING BIJ OVERLIJDEN VROUW VOOR INEGALITAIRE KOPPELS VOLGENS PENSIOENSTELSEL VOOR TOEPASSING VAN DE LIMieten



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

3. PENSIOENEN BIJ ECHTSCHIEDING

In de stelsels van de werknemers en van de zelfstandigen wordt het echtscheidingsrisico nu gedeeltelijk gesolidariseerd: zonder dat daar bijdragen tegenover staan wordt bij echtscheiding voorzien in 37,5% van het inkomen van de andere partner tijdens de huwelijkse jaren. Daarbij rijst de volgende vraag: moet de sociale zekerheid de risico's die verbonden zijn aan een asymmetrische verdeling van zorg en arbeid solidariseren, in het bijzonder ingeval van echtscheiding? Of anders gezegd: aan welke solidariteitskring (het koppel of het stelsel) moet de dekking van het echtscheidingsrisico (middels een eventueel hogere vervangingsratio) worden aangerekend?

Het privaatrechtelijke uitgangspunt dat de aanwinsten (gemeenschappelijke inkomsten en goederen vanaf het huwelijk) verdeeld moeten worden, wordt in de pensioenstelsels maar gedeeltelijk gevolgd. Het gevolg is dat vele echtgescheidenen met een onvolledige carrière na pensionering in precaire financiële situaties terechtkomen. Er zijn verschillende opvattingen mogelijk om hieraan tegemoet te komen.

Binnen de logica van de intrafamiliale solidariteit zijn twee opvattingen mogelijk. Volgens sommigen moet dit risico binnen de privaatrechtelijke sfeer geregeld worden: bij het bepalen van de alimentatie kan bijvoorbeeld rekening worden gehouden met het feit dat de ene partner een groot aandeel van de zorgtaken op zich heeft genomen en daardoor de andere partner in staat heeft gesteld om veel harder te werken en dus veel meer te verdienen. Voor het feit dat de ene partner minder aanwinsten heeft op vlak van inkomen, vermogen én pensioen, zou een vergoeding ter compensatie van dit verlies wat betreft inkomen, vermogen en pensioen kunnen worden toegekend.¹⁹

Binnen dezelfde logica van intrafamiliale solidariteit stellen anderen dat de solidarisering van de risico's moet georganiseerd worden binnen de pensioenstelsels zelf, middels het splitsen van de pensioenrechten die tijdens het huwelijk of de jaren van wettelijke samenwoning²⁰ door beide partners werden opgebouwd. Zulke regelingen bestaan in verschillende landen. Splitting – waarbij de opbrengst van de jaren van huwelijk of van wettelijke samenwoning, zoals die op het moment van de echtscheiding kan bepaald worden (gelet op de op dat moment geldende wetgeving en de op dat

(19) In Nederland is men wat de aanvullende pensioenen betreft afgestapt van dit principe op vraag van de rechters. Het is de wet "vereffening pensioenrechten bij scheiding" (afgekort als "Wet vps") van 1994 die de materie beheerst. De wet is het gevolg van rechtspraak die tot interpretatieproblemen leidde. Uitgangspunt van de wet was dan ook niet alleen een efficiënte afhandeling van de scheiding maar ook een ontlasting van de rechterlijke macht door het formuleren van een eenduidig toepasbare vereveningsregel (Stevens).

(20) Deze parameter moet verder onderzocht worden. Bij huwelijk is er een privaatrechtelijke plicht tot solidariteit in enige mate. Bij wettelijke samenwoning is die er in veel mindere mate. Bovendien is de wettelijke samenwoning ook mogelijk tussen verwanten. De feitelijke samenwoning wordt ook niet meegerekend. Yves Stevens stelt volgende werkdefinitie voor op basis van de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof. Wettelijk samenwonenden in het licht van de wettelijke pensioenrechten zijn zij die een duurzame affectieve relatie hebben met een kostendelend karakter. Daarbij zijn verwanten tot de vierde graad uitgesloten. Het duurzaam karakter blijkt uit de duurtijd van de relatie, waarbij één jaar wordt vooropgesteld. De affectieve aard dient door de partners voor de burgerlijke stand te worden verklaard, maar kan door de overheid met alle middelen van recht worden weerlegd. De aanwezigheid van een kostendeling steunt op een feitelijke realiteit en die kan worden gestaafd met alle middelen van recht (energiefacturen, aankoopbewijzen, ...). Deze werkdefinitie sluit aan bij het statuut van het huwelijk en vindt aansluiting bij bestaande definities van wettelijk samenwonenden in verschillende rechtsdomeinen (Stevens, Y. en Van Grunderbeek, E., *Wettelijk samenwonnen en pensioenen*, Instituut voor Sociaal Recht, Leuven, 123 p., 2013).

moment gekende loopbaanelementen), verdeeld wordt *pro rata* het aantal jaren van huwelijk of wettelijke samenwoning – organiseert de intrafamiliale solidariteit binnen de pensioenstelsels. Zo worden de risico's die verbonden zijn met asymmetrische verdienvermogens gesolidariseerd binnen de gezinnen. Er zijn echter ook redenen om ook een zekere solidarisering op het niveau van het stelsel te introduceren.

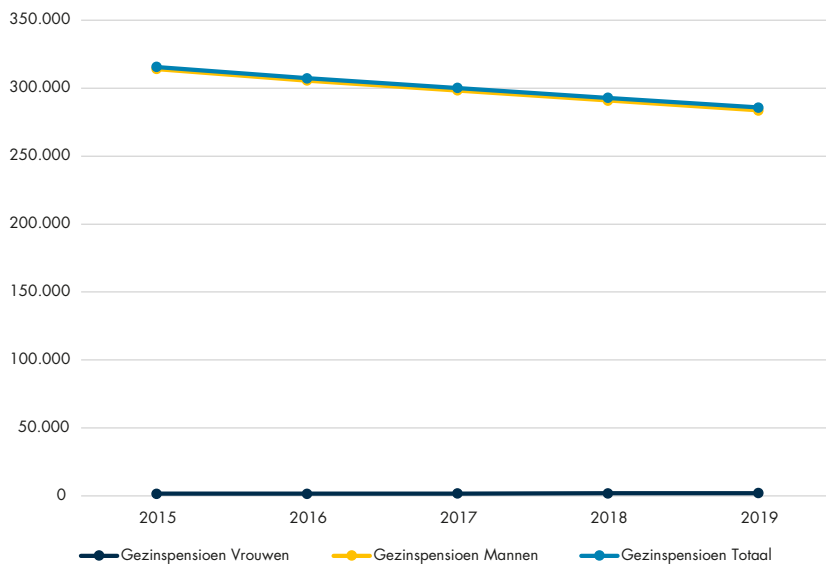
Een andere opvatting gaat ervan uit dat echtscheiding niet alleen mag beschouwd worden als een louter 'privaat risico' maar ten dele ook deel uitmaakt van het universum van 'sociale risico's', en wel om drie redenen. De sterke stijging van het aantal echtscheidingen en het hoge niveau dat intussen werd bereikt wijst er ten eerste op dat echtscheiding niet louter mag gezien worden als een 'individuele keuze' maar dat het ook verband houdt met de ordening van onze gesecculariseerde, welvarende samenleving met een sterk gestegen tewerkstellingsgraad (inz. bij vrouwen). Ten tweede, is echtscheiding een vrij sterk sociaal gelaagd risico: de prevalentie van echtscheiding is duidelijk hoger bij lagergeschoolden, lagere sociale groepen en werklozen. Ten derde, leidt echtscheiding in veel gevallen tot armoede. In de hedendaagse samenleving is echtscheiding uitgegroeid tot één van de belangrijkste determinanten van armoede. Zo beschouwd zijn er redenen om een deel van de risico's te solidariseren op het niveau van de pensioenstelsels (wat vandaag tot op zekere hoogte ook de praktijk is in de echtscheidingspensioenen). Bij deling van pensioenrechten rijst immers een probleem voor de gevallen waarin enkel één (of één pensioen in combinatie met een ander erg laag pensioen) moet worden gesplitst. Bij (quasi-)eenverdienschap leidt de splitting tot een inadequaat inkomen, zelfs wanneer het enige pensioen bovenmodaal is.

4. GEZINSPENSIOENEN

Het afschaffen van gezinspensioenen ligt in de lijn van de individualisering van de inkomensverdeling in het algemeen en van de pensioenen in het bijzonder. Het aandeel gezinspensioenen vermindert van jaar op jaar. Voorzichtigheid is echter geboden en flankerende maatregelen dringen zich op: omdat de pensioenen in het algemeen niet erg hoog zijn en omdat er een concentratie is van inegalitaire koppels bij lagergeschoolden en lagere inkomensgroepen (zie deel 1) kan het gezinspensioen slechts op middellange termijn worden afgeschaft. Het moet nadien nog gedurende een voldoende lange overgangperiode bij de minimumregeling blijven rekening houdende met het verdere verloop van de sociodemografische ontwikkelingen.

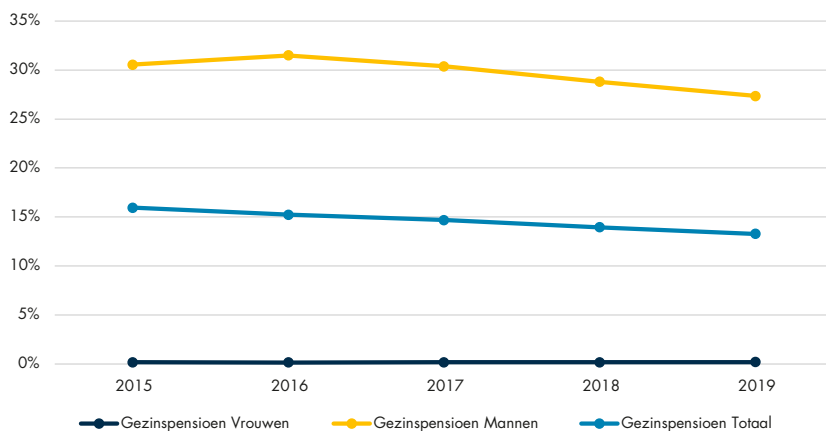
Figuren 17 en 18 tonen de evolutie van het aantal gezinspensioengerechtigden in absolute en relatieve cijfers. We zien zowel in het aantal als het aandeel van gezinspensioengerechtigden een afname doorheen de referentieperiode. Wanneer we, parallel aan de eerder gemaakte enveloppeberekening de trend van de afgelopen 5 jaar (-0,66 procentpunt per jaar) in het aandeel van gezinspensioenen doorrekenen, bestaan er bij de geldende wetgeving nog zeker tot in 2038 gezinspensioengerechtigden. Opnieuw dient gezegd dat het hier niet gaat over een prognose, maar een kadering van de huidige trend. De analyses met betrekking tot de intrafamiliale inkomensongelijkheid binnen de bevolking op actieve leeftijd tonen aan dat er een groot en blijvend aandeel is van gezinnen met slechts één inkomen uit arbeid.

FIGUUR 17: AANTAL WERKNEMERS EN ZELFSTANDIGEN DIE GERECHTIGD ZIJN OP EEN GEZINSPENSIOEN NAAR GESLACHT, 2015-2019



Bron: Federale Pensioendienst, 2021.

FIGUUR 18: AANDEEL GEZINSPENSIOENGERECHTIGDE WERKNEMERS EN ZELFSTANDIGEN IN TOTALE GROEP PENSIOENGERECHTIGDE WERKNEMERS EN ZELFSTANDIGEN NAAR GESLACHT, 2015-2019

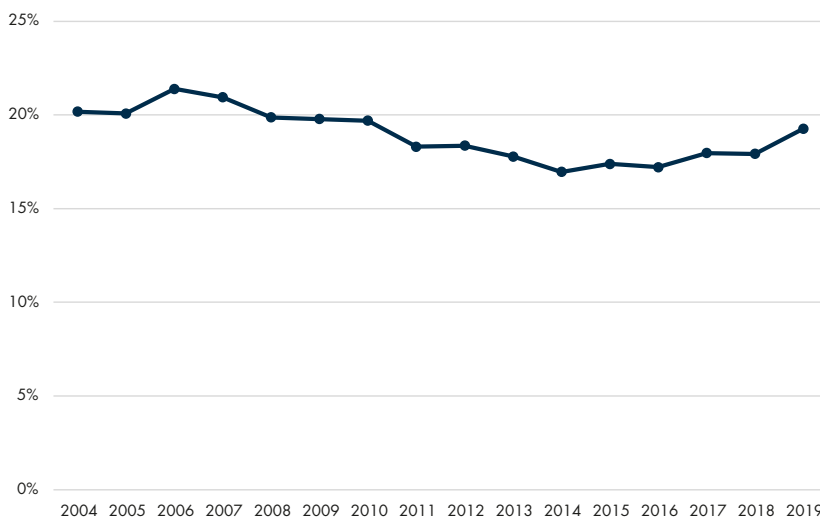


Bron: Federale pensioendienst, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

De nood aan de gezinspensioenregeling hangt opnieuw af van de intrafamiliale inkomensgelijkheid. Gezinnen met zeer sterke inkomensongelijkheid, met name

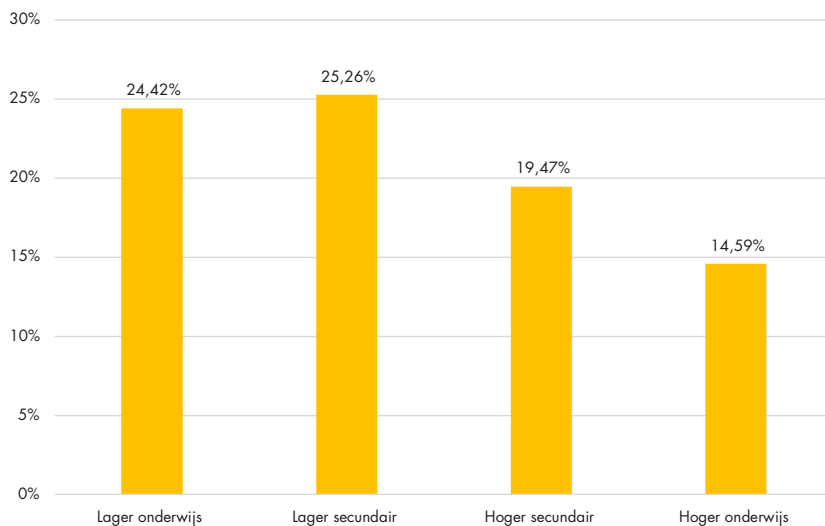
waar het inkomen van de minstverdienende partner minder dan 15% van het inkomen van de meestverdienende partner bedraagt komen in aanmerking voor de gezinspensioenregeling. We kunnen de evolutie van de grootte van deze groep voor de bevolking op beroepsactieve leeftijd bekijken (Figuur 19). We zien een gestage afname van het aandeel koppels met dit niveau van inkomensongelijkheid over de referentieperiode. Het gaat hier om de totale bevolking op actieve leeftijd, en dus niet enkel over werknemers en zelfstandigen. Het is ook slechts een momentopname, terwijl voor de toekenning van het gezinspensioen de volledige loopbaan meetelt. Figuur 20 toont de verdeling van koppels met inkomensongelijkheid lager dan 15% naar het hoogste opleidingsniveau van de hoogst geschoolde partner. We zien dat de koppels met extreme inkomensongelijkheid zich veeleer situeren bij de groep die niet hoger geschoold is.

FIGUUR 19: AANDEEL VAN KOPPELS MET INKOMENSGELIJKHEID LAGER DAN 15% (I.E. KOMEN MOGELIJK IN AANMERKING VOOR GEZINSPENSIENEN WANNEER IN STELSEL WERKNEMERS OF ZELFSTANDIGEN) IN DE ACTIEVE BEVOLKING, 2004-2019



Bron: EU-SILC, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleecq.

FIGUUR 20: VERDELING VAN KOPPELS MET EEN GROTE INTERNE INKOMSONGELIJKHEID OP ACTIEVE LEEFTIJD NAAR HET HOOGSTE OPLEIDINGSNIVEAU VAN DE BEST VERDIENENDE PARTNER: AANDEEL KOPPELS WAAR HET INKOMEN VAN DE MINSTVERDIENENDE PARTNER MINDER DAN 15% VAN HET INKOMEN VAN DE MEESTVERDIENENDE PARTNER IS



Bron: EU-SILC, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleecq.

ANNEXEN

ANNEX 1: RESULTATEN KITAGAWA-OAXACA-BLINDER DECOMPOSITIE

TABEL A.1.1.: KITAGAWA-OAXACA-BLINDER DECOMPOSITION VAN LOG-PENSIENINKOMEN VOOR BELGIE, NEDERLAND, FRANKRIJK, DUITSLAND EN DENEMARKEN

Overall	Belgium		
Men	22994,262*** (0,017)		
Women	14429,067*** (0,030)		
difference	1,594*** (0,035)		
endowments	1,22*** (0,044)		
coefficients	1,467*** (0,047)		
interaction	0,89** (0,052)		
Decomposition	Endowments	Coefficients	Interaction
Age	1,001 (0,002)	1,553 (0,432)	0,999 (0,002)
Marital Status			
Never married	1,000 (0,001)	0,988* (0,006)	1,000 (0,002)
Married	0,923*** (0,018)	1,213*** (0,038)	1,092*** (0,019)
Separated	1,000 (0,001)	1,001 (0,001)	1,001 (0,002)
Widowed	0,923*** (0,016)	0,854*** (0,029)	1,091*** (0,018)
Divorced	0,996 (0,004)	0,972* (0,015)	1,009* (0,005)
Country of birth			
Local	0,996 (0,004)	0,967 (0,076)	1,001 (0,001)
Other EU	1,001 (0,002)	0,999 (0,009)	1,000 (0,001)
non-EU	0,996 (0,003)	1,001 (0,002)	1,001 (0,003)
Education			
Less than primary	1,000 (0,001)	1,002 (0,002)	1,000 (0,001)
Primary	1,002 (0,003)	1,012 (0,017)	0,999 (0,002)
Lower secondary	1,003 (0,003)	1,015 (0,018)	0,999 (0,002)
Upper secondary	1,000 (0,002)	1,035 (0,021)	1,000 (0,002)
Post-secondary	1,002 (0,002)	0,999 (0,001)	0,998 (0,002)
Tertiary	1,009* (0,005)	0,974 (0,023)	0,996 (0,004)
Worked	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Years worked	1,338*** (0,030)	0,573*** (0,093)	0,799*** (0,039)
Occupation			
Managers	1,005 (0,006)	1,000 (0,002)	0,999 (0,008)
Professionals	0,996 (0,003)	1,012 (0,018)	0,999 (0,002)
Technicians	1,001 (0,003)	1,003 (0,010)	1,001 (0,003)
Clerical support	1,002 (0,004)	1,02 (0,013)	0,993 (0,005)
Services and sales	1,01 (0,007)	0,993 (0,014)	1,005 (0,010)
Skilled agriculture, forestry and fisheries	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Craft and trades	1,031** (0,015)	0,987*** (0,005)	0,947*** (0,016)
Machine operators and assembly	0,992* (0,005)	1,007 (0,010)	1,003 (0,004)
Elementary occupation	1,024*** (0,009)	1,021 (0,013)	0,984 (0,010)
Contract	1,002 (0,002)	0,998 (0,006)	1,001 (0,002)
N		2,987	

Overall	Netherlands		
Men	26635,495*** (0,019)		
Women	17570,91*** (0,018)		
difference	1,517*** (0,026)		
endowments	1,035 (0,027)		
coefficients	1,204*** (0,044)		
interaction	1,218*** (0,044)		
Decomposition	Endowments	Coefficients	Interaction
Age	0,995* (0,003)	0,383** (0,380)	1,007* (0,004)
Marital Status			
Never married	1,001 (0,002)	0,985*** (0,004)	0,999 (0,002)
Married	0,908*** (0,011)	1,189*** (0,019)	1,095*** (0,013)
Separated	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Widowed	0,956*** (0,007)	0,972* (0,017)	1,015* (0,009)
Divorced	1,003 (0,002)	1,012 (0,010)	0,997 (0,003)
Country of birth			
Local	1,000 (0,001)	1,108 (0,063)	1,002 (0,002)
Other EU	0,999 (0,001)	0,993 (0,005)	1,002 (0,002)
non-EU	1,000 (0,001)	1,004 (0,006)	1,000 (0,001)
Education			
Less than primary	1,003 (0,003)	1,001 (0,005)	1,000 (0,002)
Primary	1,001 (0,005)	0,97* (0,016)	1,014* (0,008)
Lower secondary	0,999 (0,008)	0,965 (0,029)	1,013 (0,011)
Upper secondary	1,005 (0,006)	0,994 (0,028)	0,998 (0,007)
Post-secondary	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Tertiary	1,021** (0,010)	1,026 (0,018)	1,016 (0,011)
Worked	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Years worked	1,091*** (0,015)	1,034 (0,048)	1,023 (0,033)
Occupation			
Managers	1,031*** (0,011)	1,004 (0,003)	1,019 (0,012)
Professionals	1,027*** (0,007)	0,983 (0,011)	0,99 (0,007)
Technicians	1,008* (0,004)	0,986 (0,009)	0,997 (0,003)
Clerical support	0,999 (0,005)	0,999 (0,014)	1,001 (0,008)
Services and sales	1,005 (0,008)	1,007 (0,019)	0,994 (0,015)
Skilled agriculture, forestry and fisheries	0,995 (0,003)	1,002 (0,002)	1,005 (0,003)
Craft and trades	0,993 (0,006)	0,995 (0,003)	0,988 (0,007)
Machine operators and assembly	0,998 (0,003)	0,996* (0,002)	0,992* (0,005)
Elementary occupation	1,007* (0,004)	0,963* (0,019)	1,029* (0,015)
Contract	1,000 (0,001)	0,99* (0,006)	1,006 (0,004)
N	7,281		

Opmerking: *** p<0,01; ** p<0,05; * p<0,1; Gelineariseerde standaardfouten tussen haakjes.

Overall	France		
Men	23225,359*** (0,015)		
Women	15724,889*** (0,018)		
difference	1,477*** (0,022)		
endowments	1,115*** (0,022)		
coefficients	1,387*** (0,029)		
interaction	0,955 (0,028)		
Decomposition	Endowments	Coefficients	Interaction
Age	1,002 (0,002)	1,603** (0,238)	0,995* (0,003)
Marital Status			
Never married	1,000 (0,000)	0,991*** (0,003)	1,001 (0,001)
Married	0,926*** (0,007)	1,176*** (0,015)	1,099*** (0,010)
Separated	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Widowed	0,914*** (0,008)	0,945*** (0,017)	1,040*** (0,012)
Divorced	1,000 (0,001)	1,006 (0,007)	0,999 (0,001)
Country of birth			
Local	0,997* (0,002)	1,009 (0,035)	1,000 (0,002)
Other EU	1,000 (0,001)	0,999 (0,002)	1,000 (0,001)
non-EU	0,998 (0,001)	1,000 (0,004)	1,000 (0,002)
Education			
Less than primary	1,000 (0,001)	0,997 (0,002)	0,998 (0,001)
Primary	1,016*** (0,004)	1,018 (0,015)	0,995 (0,004)
Lower secondary	1,003 (0,002)	1,008 (0,007)	0,999 (0,001)
Upper secondary	0,996* (0,002)	1,016 (0,012)	1,004 (0,003)
Post-secondary	0,999 (0,000)	0,999* (0,000)	1,001* (0,000)
Tertiary	1,001 (0,001)	1,037*** (0,008)	1,005 (0,003)
Worked	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Years worked	1,198*** (0,014)	0,660*** (0,065)	0,889*** (0,019)
Occupation			
Managers	1,046*** (0,007)	0,995** (0,002)	0,988** (0,005)
Professionals	1,003 (0,005)	0,983** (0,008)	0,999 (0,002)
Technicians	1,010*** (0,003)	0,998 (0,006)	0,999 (0,003)
Clerical support	0,997 (0,004)	1,007 (0,010)	0,995 (0,008)
Services and sales	1,021*** (0,004)	1,033*** (0,009)	0,979*** (0,006)
Skilled agriculture, forestry and fisheries	0,994** (0,002)	1,000 (0,001)	1,001 (0,002)
Craft and trades	0,985** (0,007)	0,999 (0,002)	0,996 (0,007)
Machine operators and assembly	0,991*** (0,003)	0,998 (0,004)	0,999 (0,003)
Elementary occupation	1,030*** (0,005)	1,017** (0,008)	0,988** (0,006)
Contract	1,005** (0,002)	0,998 (0,007)	1,001 (0,002)
N	5,693		

Opmerking: *** p<0,01; ** p<0,05; * p<0,1; Gelineariseerde standaardfouten tussen haakjes.

Overall	Germany		
Men	22811,042*** (0,013)		
Women	13082,098*** (0,015)		
difference	1,745*** (0,020)		
endowments	1,189*** (0,027)		
coefficients	1,47*** (0,033)		
interaction	0,999 (0,037)		
Decomposition	Endowments	Coefficients	Interaction
Age	1,000 (0,001)	1,662 (0,393)	1,002 (0,001)
Marital Status			
Never married	1,001 (0,001)	0,982*** (0,004)	0,993** (0,003)
Married	0,954*** (0,005)	1,247*** (0,017)	1,063*** (0,007)
Separated	1,000 (0,000)	1,003*** (0,001)	1,001 (0,001)
Widowed	0,959*** (0,005)	0,966*** (0,010)	1,016*** (0,005)
Divorced	1,002 (0,002)	0,962*** (0,009)	1,015*** (0,004)
Country of birth			
Local	1,000 (0,000)	1,003 (0,014)	1,000 (0,000)
Other EU	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
non-EU	1,000 (0,000)	0,999 (0,004)	1,000 (0,000)
Education			
Less than primary	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Primary	1,000 (0,000)	1,000 (0,001)	1,000 (0,000)
Lower secondary	0,999 (0,004)	0,992 (0,010)	1,005 (0,007)
Upper secondary	1,001 (0,002)	1,013 (0,022)	0,998 (0,003)
Post-secondary	1,003** (0,001)	0,998 (0,006)	1,001 (0,004)
Tertiary	1,035*** (0,009)	0,986 (0,013)	0,987 (0,012)
Worked	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Years worked	1,210*** (0,011)	0,713*** (0,088)	0,915*** (0,024)
Occupation			
Managers	1,016*** (0,005)	1,006*** (0,002)	1,015*** (0,006)
Professionals	1,018*** (0,004)	1,010 (0,008)	1,004 (0,003)
Technicians	1,002 (0,002)	1,010 (0,009)	1,001 (0,001)
Clerical support	0,998 (0,005)	1,015 (0,015)	0,99 (0,010)
Services and sales	1,015*** (0,003)	0,999 (0,011)	1,001 (0,007)
Skilled agriculture, forestry and fisheries	1,000 (0,000)	0,999 (0,001)	0,999 (0,001)
Craft and trades	0,978 (0,016)	1,000 (0,002)	0,998 (0,017)
Machine operators and assembly	0,999 (0,002)	1,000 (0,004)	1,000 (0,000)
Elementary occupation	1,002* (0,001)	0,995 (0,004)	1,002 (0,001)
Contract	1,002 (0,001)	0,994 (0,005)	1,001 (0,001)
N		6,718	

Opmerking: *** p<0,01; ** p<0,05; * p<0,1; Gelineariseerde standaardfouten tussen haakjes.

Overall	Denmark		
Men	28709,978*** (0,018)		
Women	27639,467*** (0,014)		
difference	1,039 (0,023)		
endowments	0,868*** (0,032)		
coefficients	1,132*** (0,025)		
interaction	1,057 (0,034)		
Decomposition	Endowments	Coefficients	Interaction
Age	1,000 (0,001)	1,527 (0,321)	0,997 (0,003)
Marital Status			
Never married	1,003* (0,002)	0,997 (0,003)	0,998 (0,002)
Married	0,965*** (0,007)	1,039*** (0,011)	1,019*** (0,006)
Separated	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Widowed	0,977*** (0,005)	0,99 (0,016)	1,005 (0,008)
Divorced			
Country of birth			
Local	1,002 (0,001)	0,974 (0,087)	1,000 (0,001)
Other EU	1,001 (0,001)	1,006 (0,004)	0,997 (0,003)
non-EU	1,000 (0,001)	0,999 (0,001)	0,999 (0,001)
Education			
Less than primary	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Primary	0,999 (0,003)	0,974 (0,016)	1,004 (0,004)
Lower secondary	1,000 (0,001)	0,995 (0,006)	1,001 (0,002)
Upper secondary	1,006 (0,005)	1,003 (0,026)	1,001 (0,006)
Post-secondary	1,001 (0,001)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Tertiary	0,993 (0,007)	0,975 (0,023)	1,002 (0,003)
Worked	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)	1,000 (0,000)
Years worked	1,008** (0,004)	0,770** (0,110)	0,980** (0,009)
Occupation			
Managers	1,028*** (0,007)	0,998 (0,002)	0,993 (0,008)
Professionals	0,969*** (0,010)	0,939*** (0,016)	1,019*** (0,007)
Technicians	1,008 (0,008)	0,95*** (0,008)	0,992 (0,008)
Clerical support	0,959*** (0,007)	0,954*** (0,013)	1,033*** (0,009)
Services and sales	0,972*** (0,005)	0,952*** (0,013)	1,033*** (0,009)
Skilled agriculture, forestry and fisheries	0,933*** (0,020)	1,001 (0,001)	1,065*** (0,018)
Craft and trades	1,039** (0,016)	0,998* (0,001)	0,923*** (0,018)
Machine operators and assembly	1,007** (0,004)	0,995* (0,003)	0,992* (0,004)
Elementary occupation	0,997* (0,002)	0,972*** (0,006)	1,009** (0,005)
Contract	0,999 (0,001)	1,000 (0,003)	1,000 (0,001)
N	3,453		

Opmerking: *** p<0,01; ** p<0,05; * p<0,1; Gelineariseerde standaardfouten tussen haakjes.

Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekeningen Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

ANNEX 2: DE GEVOLGEN VAN DE INKOMENSVERDELING BINNEN KOPPELS VOOR DE RESULTATEN VAN ALTERNATIEVE SCENARIO'S INZAKE OVERLEVINGSPENSIOENEN

A.2.1. De hypothetische kostprijs van afgeleide rechten, individualisering en splitting bij overlijden

Om een beter inzicht te krijgen in de werking van 'afgeleide rechten', individualisering en splitting bij overlijden, hebben we de kostprijs van hypothetische pensioenen voor de actieve bevolking van 25 tot 55 jaar gesimuleerd op basis van het inkomen van koppels in 2019.²¹ Aan de hand van de consumptieprijsindex zijn deze inkomens voor het zinvol te kunnen toepassen van de limieten geïndexeerd.²² De gesimuleerde pensioenen houden rekening met de waargenomen asymmetrie van de inkomens tussen koppels in hetzelfde jaar. Er wordt geen rekening gehouden met de levenscyclus. We simuleren de pensioenbedragen bij afgeleide rechten, individualisering en splitting in een aantal scenario's. In het eerste scenario gaan we ervan uit dat de mannelijke partner is overleden, en berekenen we de pensioenen van de weduwes.²³ Dit doen we voor en na het toepassen van limieten. In het tweede scenario gaan we ervan uit dat de vrouwelijke partner is overleden, en berekenen we de pensioenen voor de weduwnaars. Opnieuw herhalen we deze oefening na het toepassen van de limieten. De bedragen worden aan de bovenkant gelimiteerd door het loonplafond, dat 63.944,74 EUR bedraagt.²⁴ Lonen boven dit bedrag worden hiermee gelijkgesteld in de berekening van de pensioenhoogte. Als ondergrens nemen we het minimumbedrag rustpensioen aan het bedrag alleenstaande: 17.332,35 EUR.²⁵

Tabel A.2.1. geeft de hypothetische kostprijs van het huidige pensioenstelsel weer in vergelijking met de hypothetische kostprijs voor de toepassing van alternatieve pensioenstelsels. Het huidige pensioenstelsel van afgeleide rechten zou, na toepassing van de limieten, leiden tot een jaarlijkse totale kostprijs van 44,7 miljoen EUR voor de 1.789 weduwes in onze dataset. In scenario twee, waarin de mannen de vrouwen overleven, is de kostprijs 48,2 miljoen EUR. De hogere kostprijs in geval van de verweduwing van mannen is te verklaren aan de hand van genderongelijkheid in het gemiddeld pensioenbedrag. Zoals eerder aangehaald is de man de beste verdiener in de meerderheid van de koppels.

(21) Op basis van EU-SILC-data uit 2021. We maken de assumptie dat het loon in de referentieperiode (2019) representatief is voor de gehele hypothetische loopbaan. Informatie over arbeidsgerelateerde uitkeringen is mee opgenomen in onze inkomensvariable. Werkloosheidsuitkeringen, ziekte-uitkeringen en invaliditeitsuitkeringen die ze in het referentiejaar ontvangen hebben worden gebruikt om te komen tot een benadering van het bruto-inkomen. Voor de herberekening namen we aan dat deze uitkeringen 60% van het bruto-inkomen bedroegen. Het inkomen werd berekend als de som van het ontvangen bruto-inkomen, de ontvangen werkloosheidsvergoeding, ziekte- en invaliditeitsuitkering. Formule: inkomen = bruto-inkomen + werkloosheidsuitkering/0,6 + ziekte-uitkering/0,6 + invaliditeitsuitkering/0,6.

(22) De indexatie van de bedragen van 1 januari 2019 naar 1 januari 2021 gebeurde aan de hand van factor 1,016 (<https://statbel.fgov.be/nl/themes/consumptieprijsindex/index-search>).

(23) We weerhouden alleen same-sex-koppels waarvan het inkomen voor beide partners weten, en het inkomen voor minstens een van beide partners niet gelijk is aan 0.

(24) Meest recente waarde voor het loonplafond. Er wordt geen rekening gehouden met gedifferentieerde loonplafonds <https://www.sfpd.fgov.be/nl/pensioenbedrag/berekening/verschillende-soorten-pensioenen/werknemers/lonen/loonplafond>.

(25) <https://www.sfpd.fgov.be/nl/pensioenbedrag/berekening/gewaarborgd-minimum-pensioen>.

Een geïndividualiseerd pensioenstelsel houdt, in tegenstelling tot het huidige systeem van afgeleide rechten, geen rekening met het gezinsinkomen, maar berekent het pensioen voor elke persoon apart. Elke persoon afzonderlijk heeft recht op zijn of haar eigen pensioen op basis van zijn of haar eigen inkomen. De pensioenen zijn berekend als 60% van het inkomen. Figuur A.2.1. toont de hypothetische kostprijs in elk van de combinaties tussen stelsels en scenario's bij toepassing van de limieten. Omdat de totale kostprijzen zijn berekend voor een arbitrair aantal verweduwden, stellen we de hypothetische kostprijs voor weduwes in de huidige situatie van afgeleide rechten gelijk aan 100%. We zien dat de kostprijs voor individualisering sterk lager ligt dan voor het stelsel van afgeleide rechten (9% lager bij weduwes). Dit is geen verrassing. In een gezin met één kostwinner, bijvoorbeeld, ontvangt die kostwinner 60% van zijn of haar eigen inkomen, terwijl de partner het minimumpensioen zou ontvangen (en niet 80% van het pensioen van de partner zoals in het systeem van afgeleide rechten). Desalniettemin is de hypothetische kostprijs van individualisering in het scenario van weduwnaars hoger dan het stelsel afgeleide rechten in het scenario van weduwes.

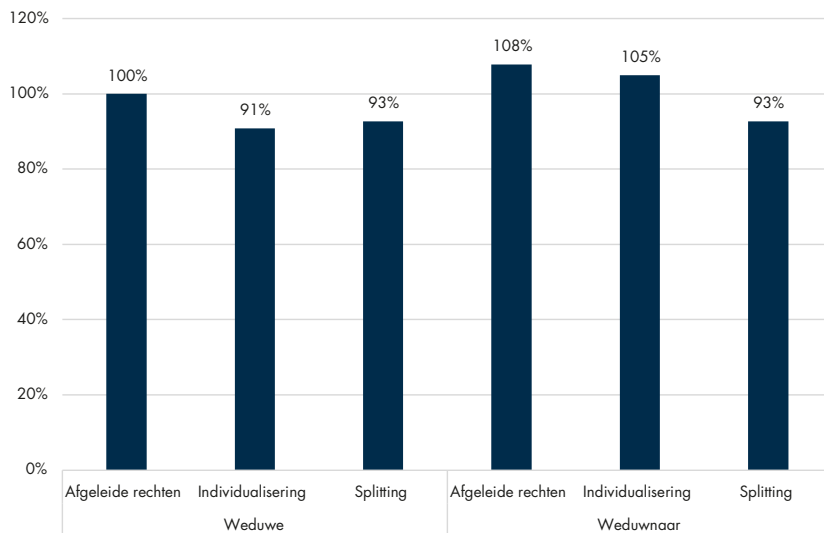
In de simulaties voor het stelsel met splitting, wordt het pensioenbedrag berekend op basis van de helft van het gezamenlijk inkomen binnen het koppel. Het pensioeninkomen bedraagt 60% van dit gesplit inkomen van de partners. De kostprijs van dit stelsel is onafhankelijk van welke partner overlijdt, omdat ze na splitting beide recht hebben op de helft van de gezamenlijk opgebouwde pensioenrechten. De kostprijs van splitting is lager dan het actuele stelsel van afgeleide rechten. Bij verduwing van de vrouw is de kostprijs van splitting hoger dan van individualisering, terwijl dit bij verduwing van de man omgekeerd is. Dit is opnieuw te wijten aan het gemiddelde hoger inkomen van mannen. Bij individualisering behouden de mannen hogere pensioenrechten na verduwing, terwijl de pensioenrechten bij splitting worden gedeeld.

TABEL A.2.1.: VERGELIJKING VAN DE HYPOTHETISCHE KOSTPRIJS VAN HET HUIDIGE PENSIOENSTELSEL MET DIE VAN ALTERNATIEVE STELSELS VOOR WEDUWES/WEDUWNAARS (N = 1.789) VAN 25-55 JAAR, 2021

	Stelsel	Weduwe	Weduwnaar
		Totale kostprijs in EUR	Totale kostprijs in EUR
Voor toepassing limieten	Afgeleide rechten	48.323.269,37	52.823.856,67
	Individualisering	34.935.448,88	47.507.413,81
	Splitting	41.221.440,29	41.221.440,29
Na toepassing limieten	Afgeleide rechten	44.722.495,40	48.202.923,34
	Individualisering	40.599.422,88	46.936.740,70
	Splitting	41.437.891,40	41.437.891,40

Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

FIGUUR A.2.1.: VERGELIJKING VAN DE HYPOTHETISCHE KOSTPRIJS VAN HET HUIDIGE PENSIOENSTELSEL MET DIE VAN ALTERNATIEVE STELSLS NA TOEPASSING VAN DE LIMieten VOOR KOPPELS VAN 25-55 JAAR, 2021



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

A.2.2. Gevolgen van afgeleide rechten overlevingspensioen voor de verdeling

Om te onderzoeken welke invloed het stelsel van afgeleide rechten heeft op de verdeling moeten we eerst nagaan welke koppels het meest bevoordeeld zijn door dit stelsel. In dit verband kunnen we stellen dat het huidige stelsel gunstig is voor inegalitaire koppels. Dat wordt zichtbaar in Tabel A.2.2., waar de hypothetische pensioenen van koppels in dit stelsel worden weergegeven. De koppels hebben hetzelfde totale inkomen maar de verdeling van de inkomens binnen de koppels verschilt. Zoals blijkt uit de tabel, ontvangen inegalitaire koppels binnen het stelsel van ‘afgeleide rechten’ hogere overlevingspensioenen. Aan de andere kant steunt iedereen in een geïndividualiseerd stelsel op zijn/haar eigen inkomen, terwijl de pensioenen in een splittingstelsel volledig worden gedeeld.

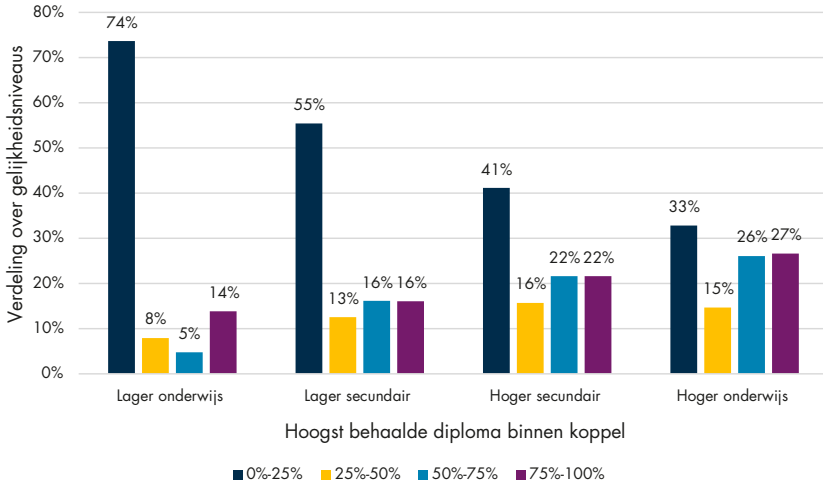
TABEL A.2.2.: VOORBEELDEN VAN PENSIOENEN IN HET STELSEL VAN 'AFGELEIDE RECHTEN'

Inkomen A	Inkomen B	Pensioen voor A als B sterft	Pensioen voor B als A sterft
0	2.000	1.200	1.500
250	1.750	1.155	1.050
500	1.500	990	900
750	1.250	825	750
1.000	1.000	660	660

Opmerking: minima en maxima zijn in deze voorbeelden niet toegepast.

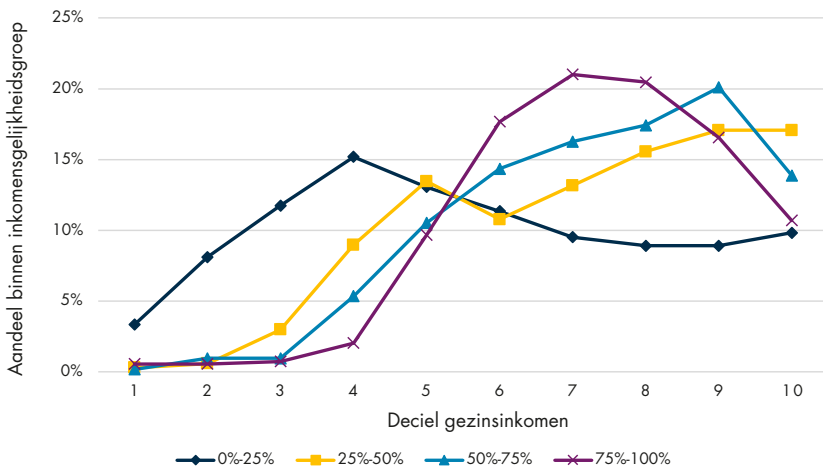
Zoals reeds uitvoerig besproken in het hoofddeel van deze bijdrage, bestaan er belangrijke inkomensverschillen binnen koppels. Deze inkomensverschillen zijn in het merendeel van de gevallen in het voordeel van de man. In onze steekproef van koppels bedraagt het mediaan inkomen voor mannen 41.484 EUR, tegenover 31.999 EUR voor vrouwen. Om de gevolgen van de bevoordeelde positie van inegalitaire koppels in het systeem van afgeleide rechten te begrijpen, is het belangrijk na te gaan wie deze inegalitaire koppels zijn. Daartoe vergelijken we het opleidingsniveau van koppels volgens hun inkomensgelijkheid. Het is duidelijk dat koppels met een laag gelijkheidsniveau (0-25%) vaker laaggeschoold zijn. Daarom is het huidige stelsel gunstiger voor lager opgeleide koppels. Verder zien we in Figuur A.2.3. dat koppels met een lage inkomensgelijkheid (0-25%) oververtegenwoordigd zijn in de lagere inkomensdecielen en dat ondervertegenwoordigd zijn in de hoogste inkomensdecielen, terwijl het omgekeerde geldt voor koppels met kleine inkomensverschillen. Deze bevindingen, samen met degene over het opleidingsniveau, wijzen erop dat het stelsel van 'afgeleide rechten' doorgaans gunstiger is voor lager opgeleide koppels die beschikken over minder financiële middelen.

FIGUUR A.2.2.: PERCENTAGE KOPPELS MET GEGEVEN INKOMENSGELIJKHEIDSNIVEAU (IN KWARTIELEN) NAAR HET DIPLOMA VAN DE HOOGTGESCHOOIDE PARTNER



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleecq.

FIGUUR A.2.3.: DE VERDELING VAN GEZINNEN OP ACTIEVE LEEFTIJD NAAR DECIELEN VAN HET BESCHIKBAAR HUISHOUDINKOMEN VOLGENS INTRAFAMILIALE INKOMENSGELIJKHEID (PERCENTAGE LOON MINSTVERDIENENDE PARTNER TEN OPZICHTE VAN MEESTVERDIENENDE PARTNER), 2019

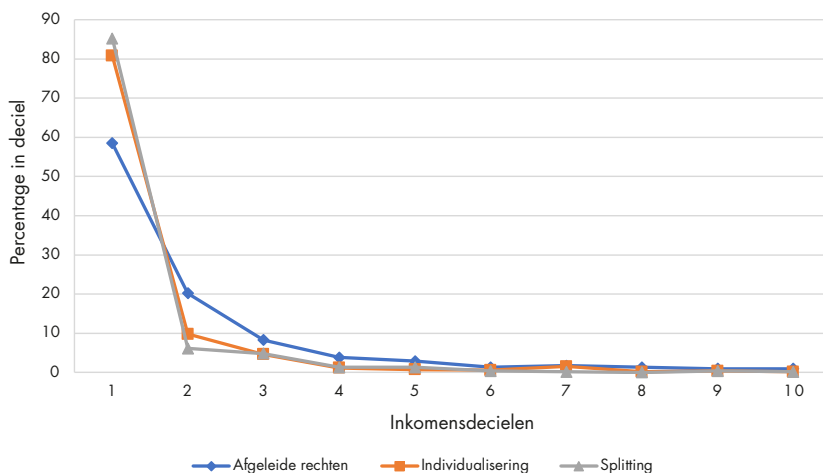


Bron: SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleecq.

A.2.3. Gevolgen van de verschillende scenario's voor de inkomensverdeling

In dit gedeelte bekijken we de gevolgen van elk stelsel voor de inkomensverdeling. Aangezien de resultaten sterk worden beïnvloed door de toepassing van minimum- en maximumpensioenen, worden ze vermeld voor en na de toepassing van deze limieten. In de volgende figuren gebruiken we de categorieën inkomensverschillen die we in de vorige delen hebben gedefinieerd. We gebruiken de extreemste gevallen, d.w.z. de meest inegalitaire en egalitaire koppels, die – zoals aangetoond – in het huidige pensioenstelsel het meest bevoordeeld respectievelijk het meest benadeeld worden (in verhouding tot hun gezamenlijke inkomen). Figuur A.2.4. voor weduwes en A.2.5. voor weduwnaars laat zien hoe de pensioenen volgens de drie pensioenstelsels verdeeld worden over de decielen van het inkomen van huishoudens²⁶ bij inegalitaire koppels voordat de limieten worden toegepast. Het huidige stelsel en het splittingstelsel vertonen vergelijkbare verdelingen voor deze groep (waarbij het tweede stelsel iets meer ongelijkheid met zich meebrengt).

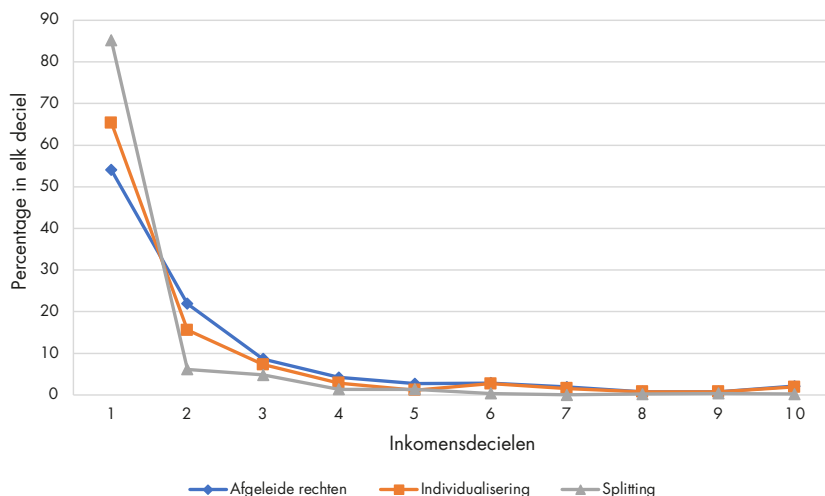
FIGUUR A.2.4.: PENSIOENVERDELING BIJ OVERLIJDEN MAN BIJ INEGALITAIRE KOPPELS VOLGENS PENSIOENSTELSEL VOOR TOEPASSING VAN DE LIMIETEN



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

(26) Het gaat hier over de inkomensdecielen op het niveau van de huishouden voor de totale bevolking op basis van EU-SILC. Er wordt geen rekening gehouden met de grootte van de gezinnen.

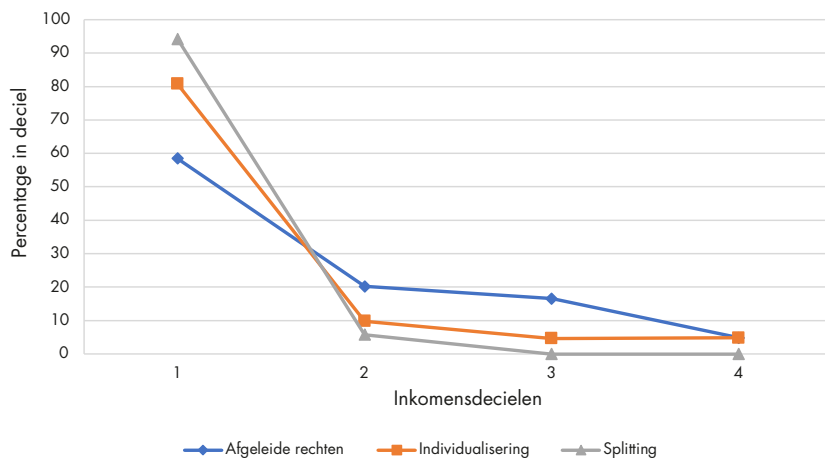
FIGUUR A.2.5.: PENSIOENVERDELING BIJ OVERLIJDEN VROUW VOOR INEGALITAIRE KOPPELS VOLGENS PENSIOENSTELSEL VOOR TOEPASSING VAN DE LIMIETEN



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleek.

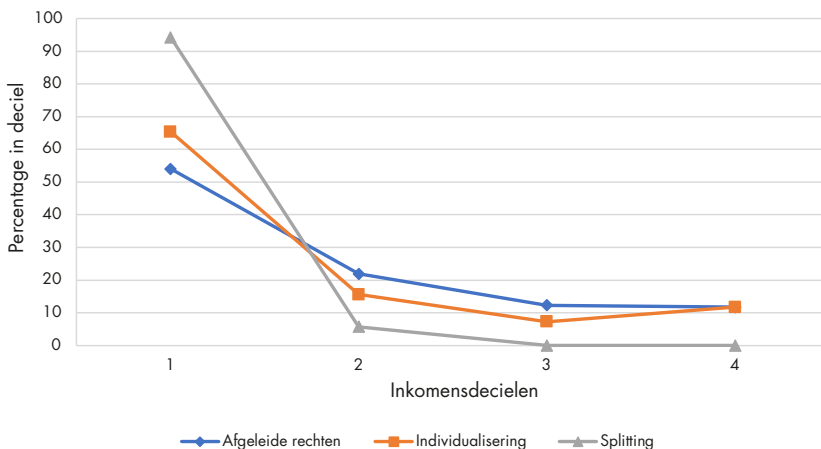
Figuren A.2.6. en A.2.7. geven het scenario weer voor de inegalitaire koppels na toepassing van het minimum- en maximumpensioen.

FIGUUR A.2.6.: PENSIOENVERDELING NA OVERLIJDEN MAN VOOR INEGALITAIRE KOPPELS VOLGENS PENSIOENSTELSEL NA TOEPASSING VAN LIMIETEN



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleek. Opmerking: door het toepassen van de maxima zijn er geen verweeduwen in decielen 5 t.e.m. 10 van het beschikbaar huishoudelijk inkomen.

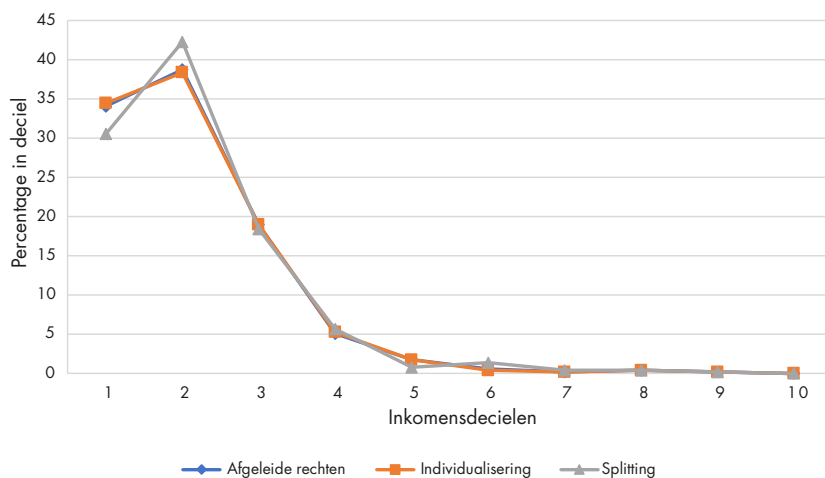
FIGUUR A.2.7.: PENSIOENVERDELING NA OVERLIJDEN VROUW VOOR INEGALITAIRE KOPPELS VOLGENS PENSIOENSTELSEL NA TOEPASSING VAN LIMIETEN



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck. Opmerking: door het toepassen van de maxima zijn er geen verweduwden in decielen 5 t.e.m. 10 van het beschikbaar huishoudelijk inkomen.

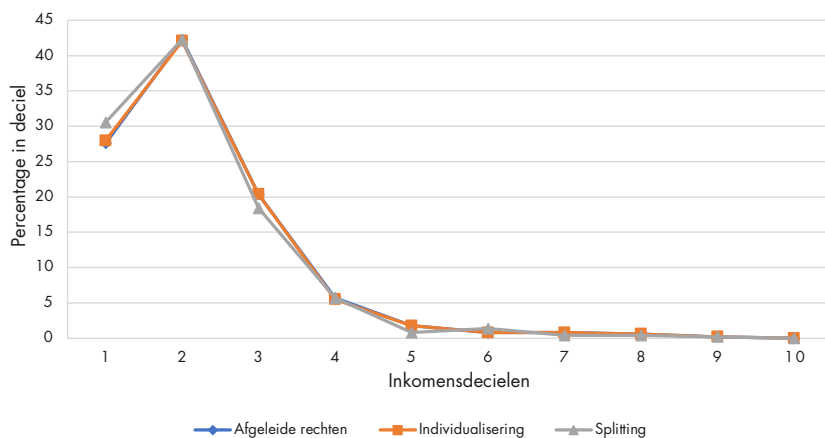
Op gelijkaardige wijze geven de Figuren A.2.8. tot A.2.11. dezelfde informatie weer voor egalitaire koppels. Voordat het minimum- en maximumpensioen worden toegepast blijken deze koppels in het huidige stelsel gegroepeerd te zijn in minder lage decielen dan bij inegalitaire koppels. Ook na het toepassen van de limieten blijven ze over meer financiële middelen beschikken dan inegalitaire koppels.

FIGUUR A.2.8.: PENSIOENVERDELING NA OVERLIJDEN MAN VOOR EGALITAIRE KOPPELS VOLGENS PENSIOENSTELSEL VOOR TOEPASSING VAN LIMieten



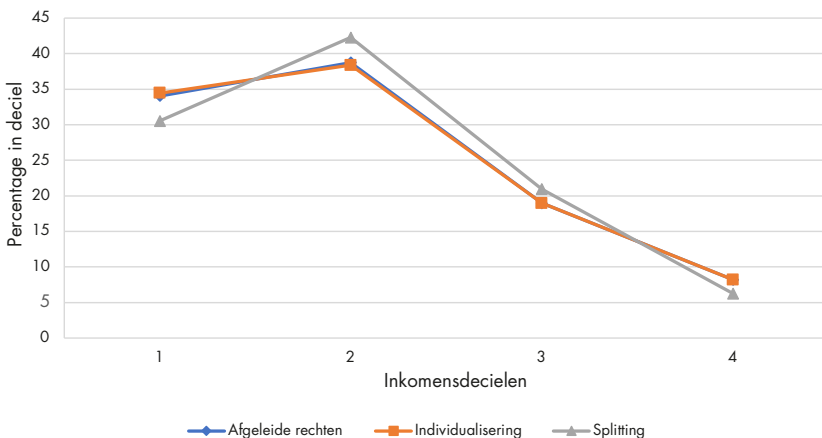
Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

FIGUUR A.2.9.: PENSIOENVERDELING NA OVERLIJDEN VROUW VOOR EGALITAIRE KOPPELS VOLGENS PENSIOENSTELSEL VOOR TOEPASSING VAN LIMieten



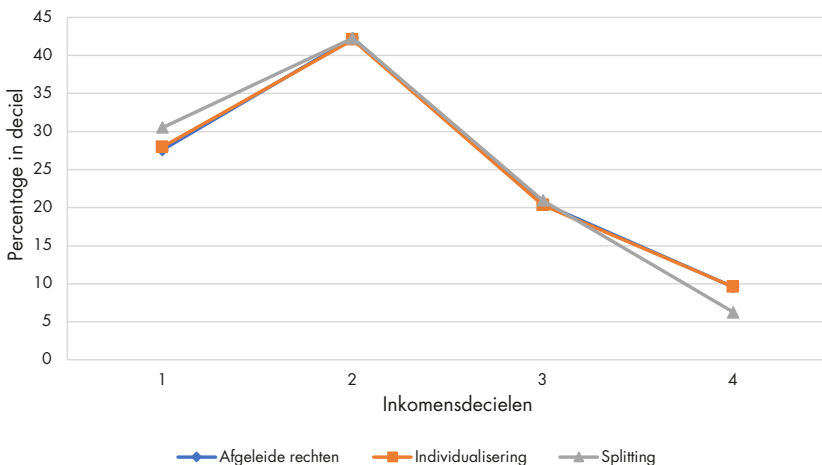
Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

FIGUUR A.2.10.: PENSIOENVERDELING NA OVERLIJDEN MAN VOOR EGALITAIRE KOPPELS VOLGENS PENSIOENSTELSEL NA TOEPASSING VAN LIMIETEN



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleek. Opmerking: door het toepassen van de maxima zijn er geen verzuwduwden in decielen 5 t.e.m. 10 van het beschikbaar huishoudelijk inkomen.

FIGUUR A.2.11.: PENSIOENVERDELING NA OVERLIJDEN VROUW VOOR EGALITAIRE KOPPELS VOLGENS PENSIOENSTELSEL NA TOEPASSING VAN LIMIETEN



Bron: EU-SILC 2021 referentiejaar 2019, berekening Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleek. Opmerking: door het toepassen van de maxima zijn er geen verzuwduwden in decielen 5 t.e.m. 10 van het beschikbaar huishoudelijk inkomen.

BRONNEN

Bardasi, E. en Jenkins, S. P., The Gender Gap in Private Pensions, *Bulletin of Economic Research*, 62 (4), 343-363, 2010. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8586.2009.00336.x>.

Blinder, A. S., Wage Discrimination: Reduced Form and Structural Estimates, *The Journal of Human Resources*, 8 (4), 436-455, 1973. <https://doi.org/10.2307/144855>.

Borjas, G. J., Market Discrimination, *Labour Economics*, 6de ed., 388-391, McGraw-Hill Education, 2013.

Cahuc, P., Carcillo, S., Zylberberg, A. en McCuaig, W., Discrimination, *Labor Economics*, 2de ed., 479-543, Amsterdam University Press, 2014.

Daymont, T. N. en Andrisani, P. J., Job Preferences, College Major, and the Gender Gap in Earnings, *The Journal of Human Resources*, 19 (3), 408, 1984. <https://doi.org/10.2307/145880>.

Dekkers, G. en Van den Bosch, K., *Projections of the Gender Pension Gap in Belgium using MIDAS*, Federaal Planbureau, februari 2020.

Etezady, A., Shaw, F. A., Mokhtarian, P. L. en Circella, G., What drives the gap? Applying the Blinder-Oaxaca decomposition method to examine generational differences in transportation-related attitudes, *Transportation*, 48 (2), 857-883, 2020. <https://doi.org/10.1007/s11116-020-10080-5>.

Eurostat, *Correspondence between ISCED 2011 and ISCED 1997 levels - aggregated level new*. Eurostat - Statistics Explained, 20 augustus 2015. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Correspondence_between_ISCED_2011_and_ISCED_1997_levels_-_aggregated_level_new.png#file.

Eurostat, *Methodological Guidelines and Description of EU-SILC Target Variables 2019 operation (Version February 2020)*, februari 2020. https://circabc.europa.eu/sd/a/b862932f-2209-450f-a76d-9cfe842936b4/DOCSILC065%20operation%202019_V9.pdf.

Hänisch, C. en Klos, J., *A decomposition analysis of the German gender pension gap*, nr. 2014-04, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Wilfried-Guth-Stiftungsprofessur für Ordnungs- und Wettbewerbspolitik, 2014. <https://www.econstor.eu/handle/10419/107065>.

International Labour Organisation, *Structure of the International Standard Classification of Occupations (ISCO-08)*, International Labour Organisation. <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/docs/structure08.docx>, juni 2016.

Jann, B., The Blinder-Oaxaca Decomposition for Linear Regression Models, *The Stata Journal - Promoting Communications on Statistics and Stata*, 8 (4), 453-479, 2008. <https://doi.org/10.1177/1536867x0800800401>.

Kitagawa, E. M., Components of a difference between two rates, *Journal of the American Statistical Association*, 50 (272), 1168-1194, 1955. https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01621459.1955.10501299?casa_token=KcQD2O5hJTEA AAAA:zFHwzYZkMmuaHKglKmKZwfd3cUIRRfAQcxltxE3TS5J7r7j8Ma8O-bCismPCTfj0BQS6pEC2plA.

Oaxaca, R., Male-Female Wage Differentials in Urban Labor Markets, *International Economic Review*, 14 (3), 693-709, 1973. <https://doi.org/10.2307/2525981>.

INHOUDSTAFEL

DE GEZINSDIMENSIE VAN DE WETTELIJKE PENSIOENEN

1.	PENSIOENEN TUSSEN ARBEID EN ZORG	315
1.1.	DE SOCIALE GELAAGDHEID VAN DE VERDELING VAN INKOMENS BINNEN KOPPELS	316
1.2.	DE IMPACT VAN DEELTIJDS WERK	318
1.3.	DE VERDELING VAN INKOMENS BINNEN KOPPELS NA PENSIONERING	321
1.4.	DRIE LOGICA'S, DRIE MODELLEN: EEN PRINCIPIEEL-NORMATIEVE BENADERING	327
2.	PENSIOENEN BIJ OVERLIJDEN	334
2.1.	ONGERIJMDHEDEN IN DE OVERLEVINGSPENSIOENEN	334
2.2.	TRENDS IN DE OVERLEVINGSPENSIOENEN	337
2.3.	SPLITTING, OVERLIJDENSDEKKING EN ANDERE ALTERNATIEVEN	340
3.	PENSIOENEN BIJ ECHTSCHEIDING	347
4.	GEZINSPENSIOENEN	348
	ANNEXEN	352
	BRONNEN	367